नं० ५२२९

नाम – आपस्तम्ब गार्ह्यकर्म प्रयोग॰

कर्ता — ×

पत्रसंख्या - ४८ पत्राणि सं० – ×

विषय॰ – सूत्र पद्धति॰

प्रापञ्चसुपृथ्वीकाण्ड
संप्रयोगः

५११९ #2,3,4,10 MISSING

5119

F. = 48

५०२

॥ ॐ नमः पितृभ्यः ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः ॥ ७॥

उपाकर्मं

आपस्तंबगृह्यकारिका ॥

राम

श्रीगणाधिपतये नमः॥ हरेः पादांबुजं नत्वा कवचादिस्थिरीरितां॥ अ
प्र प्रस्तावगार्ह्यकर्मप्रयोगौ विलिख्यते॥१॥ तत्रोदगयने पूर्वपक्षेऽह्नि सुभा
न्यथा पुण्याहे चापि कर्माणि कार्याणीमानि सर्वदाः॥२॥ स्वकालोक्ति
ने यत्र स्यात्तत्रैवानियमोस्ति हि॥ तत्र न त्वनुत स्नायद्य यदे कांपुज्य
तः किन्तु॥३॥ आयज्ञोपवीतिना तानि कार्याणि च प्रदक्षिणं तु पदकैमापवर्ग ॥१॥ क२
यपुरस्तादुदगेव वा॥ पश्चाद्वा दुष्पयन्तत्र स्यात्परिस्तरणादिवा॥ अस्य

हुवौदीच्यामनुक्रमात्। समंतं देव सवितरिति स्यात्परिषेचनं। समंतमेव पित्र्ये
षु प्रसव्यं स्यादमंत्रकं। अनुयाजसमिन्नास्तिग्राह्ये कर्मसु सर्वसु। अथ पवरशे
ष्मेधाननश्च ज्यद्युतेननुात्रृष्णीं युगपद्वाग्नावादधाति न चान्यथा। अथाघारौ स
मिध्यंन्ता ऋजू तूष्णीं वसनतौत्रभावपि समासीनो द्वेवाघारयेत्स्रुचा:परि
ष्कचारसंध्यादि दक्षिणा प्राक्समापयेत्। पूर्वं दक्षिणासंध्यादि परं प्रागुदगाय
त्प्रजापतिर्देवता त्रोष्ययोरिति सुनिश्चितं॥ अथाज्यभागौ होतव्यौ दक्षेपूर्वोत्त
रयोः स्वाहेति दक्षिणपूर्वे सोमायेत्यपरतया। यथोपदेशं होतव्याः प्रधाना

हुतनयास्विहह। अनुक्तद्रव्यहोमेनु द्रव्यमाज्यं विधीयते। हुतेप्रधानहोमेनुज
यादिन होमयेनात्र। यद्राजयास्तच्चचित्तचेत्यादिकाः क्रामात्। अष्टादश
ग्निरित्याद्यानध्यातानाजुहोयथा। द्वाविंशतिअतोषाडीयादिराष्ट्रभृतोत्रवा
ष्यर्यायेषुराष्ट्रभृत्तीतास्यःस्वाहेसनेनहि। जयादिहोमेसर्वत्रजुहुयादुत्तराहु
तीः। प्रजापतेर्नत्वदितिप्राजापत्यांजुहोयथा। व्याहृतीर्विहितास्तिस्रोयदस्य
साहुतिततः। स्विष्टकृद्दैवनामुपहोमोपरिकीर्त्तितः। जयाद्यनंतरंत्वाज्यहोमेतु
समामिहेष्टिवन्नमध्यमपरिधिंवह्नौप्रहृत्यवनयेन्नरो। प्रहेनुत्तराहोग्यमंतारेषां

पं२

श्री५॥

श्री५

5

नार

पग्रह्यते। इहैके ये वदर्यान्तानुसंस्थारेणाग्निं जुहूति। प्रजापतेर्देवताञ्च

अ२ विष्णोर्मन्त्रोस्त्वोपोहयेत्। ऐं ज्ञातय। दसभ्भिर्व्याहृतीभिर्जुहोस्य। अग्ने कुर्या

द्वचमस्थाप्रासावीरिति चान्ततः। मन्त्रस्य नामसहितं पूर्ववत्परिषेचनं। प्रणीताः

पुरतः कृत्वा पूरयेज्जलधारया उ सिञ्चन्प्रतिदिशं ततऊर्ध्वं विनिक्षिपेत्

न्मु शेषं निनीय स्वमोनु विमृ ... सुखमासमनः। इवेदमिष्ट्वा बर्हिष्यं संन्ह्यय विसर्जेद्धि

जं ॥ छ ॥ छ स्थालीपाके इष्टकायां च बस्त्योरीशानसर्पयोः। मासि श्राद्धे भवेदा

ग्निहोत्रिको वाचिविधिः सचो। उ अग्निहोत्री विधिना कर्मनाम गतो वदन्व ॥ पञ्च क १

स्त्यव संकल्प्यं स्रुच्याय गर्द्धस्यो तिव ॥ ओग्निं प्रतिष्ठाप्य पत्न्य वहनीति विधानतः ॥
चरुं पक्को भिघार्यो दिक्कु त्रागेवाद्वास्यपत्र ॥ तिष्ठित ॥ अभिघार्याग्निं प्रज्वाल्य स
6 म्यक्ष्य परितस्तरः ॥ पश्चाद्दर्भं होमार्थ्रीयपात्र गर्यां चरुं नतः ॥ प्रधानाश्चि व
आज्ञा न भक्ष्यो व्याय पथा भवेत् ॥ आदाय दर्वी पश्चार्ध सादायेत्वा कुत्रानुतो ॥
दर्वीकराभ्यामादाय तत्रान्मंत्रेण मेणलु ॥ सर्वः प्रधानाहुतीस्ता हुत्वाकान्नी
॥६॥ निरीक्ष्य च ॥ अंगुष्ठानामिकाभ्यां तं स्रुपमादाय बर्हिषि ॥ निमज्य दर्वीं ति
त्रैव समासाद्युग्रस्य च ॥ हुत्वा स्विष्टकृतं प्राचीनावीती पुनर्यतः ॥ स्रुचमा ॥६॥
मादाय पाण्यो तत्कुत्रेभ्यो निमज्ज्य द्रुवि ॥ अपस्पृष्ट्वा पुनर्यज्ञोपवीती साद

यश्चतो ॥ मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैर्लेपमादाय दर्विनः ॥ आद्याश्चेम्यापुनरेव आद्यया
च चाम्यवर्हिषा । सहदर्वीं गृहीत्वोदकैः स्योनस्यप्यदर्वितः । शेषं कर्त्ते सर्वं गृहीत्वा हविः
सह बर्हिषा ॥ तासादयस्वतीचीनां ग्रातस्मात्त्वेय हविः सदनं ॥ निर्लीप्य द्विरुद्धयाह
स्तं जले नापर्यनि क्षिपेत् । स्वमौनछेवमाचामेत्कुर्यात्पुनरेव च ॥ आचम्य
दर्वीतादर्भैः रद्भिः प्रक्षालयेदिति । प्राणानायम्य विधिवच्छु[illegible]स्वे हस्तेनिधिवाह
यिधीः ॥ वरो वरान्प्रेष इत्यौष्य इतिस्य कल्प[illegible]माचरेत् ॥ समवेतान्मन्त्रवतः प्रेषयेत्
दुहहो वरान् । प्रसुगमं तेप्रसाद ग्ण्या प्रस्थितानन्निमन्त्रयेत् । वृणीध्वं कन्यकामृग्यमसु

मुख्या सुकुलादिति प्रेषितास्तेन तोगत्वा दोषस्तन्यागुणैर्यनीकन्यां बुद्ध्वा वरस्यास्याः
पित्रादीनुपगम्यच॥ गार्ग्यगोत्राय गोविंदशर्मणेत व कन्यका॥ प्रजा सह त्व कर्मणे द्वापी
मह इति द्विजाः॥ ब्रूयु र्दाता प्रति ब्रूयाद्दास्यामीयेस तेन तः॥ वरायावेदयेयुस्तत्सिद्धी
र्यावयमित्यत्र॥ एत [illegible] प्रेषणाद्येवार्षासुर विवाहयोः॥ न ब्राह्मादि विवाहेष्वियैव
माहस्थु दर्शनः॥ मगलानि यथाकालं वरवध्वोर्य वसतः॥ शारवं हाकुरारो हाविद्धा ॥७॥
णीपजनादिके पारपर्यागत येषांतैः कार्यानि तरैः क्वचित्॥ विवाहदिवसे पूर्वे घु

वीनांदीमुखान्विधं ॥ आहूय ज्ञात्यन्तरान्कृत्वा यतात्सुरागुरवदेत् ॥ कन्यामुद्वाहयिष्ये
हमित्यथो कन्यकाकुलं सप्रा प्राप्य प्रवराथास्याः पित्रादिर्वत्ससगोत्रजा। लक्ष्मीनाम्नी
मिमां कन्यां गार्ग्यगोत्रोद्भवाय हरिगोविन्दशर्मणे तुभ्यं जल्तु प्रदानं निवेदयेत्। प्रजा
सहत्वं कर्म स्थितः प्रतिपादय इत्यथ। स्वस्तीति तां प्रतिगृह्य वरो विवाहस्तत्क्षणे। यत्र
कंचेति विधिना वह्निं संस्थापयेद्यत्नं निर्मथ्यं श्रोत्रियागारे द्वाहृतं वेति भिन्नवि
त्तौ॥ कन्यास्तेयत्र यज्ञालायां तत्र गत्वा यथाविधिः॥ गृहीत्वा न्मधुपर्कं नु
वरस्यापवितस्तथा॥ यदि नो स्तेः साङ्गस्याय वेदाध्यायविदां विहा। स हगोष्यामधु

पर्केतोभ्यां दातार्दात्सय॥ अनेदत्ताभ्यां ताभ्यां तु विना गोभ्यां ददाति तो मधुपर्क
प्राशनांते कर्मकृत्वा ष्टयकृ नयो॥ भुक्तमित्यादि कृत्वा भोजनकारयेद्बुधः॥ अ
भ्रातघ्नीमितिजपेद्वरोदृष्ट्वा स्वपवधूं संदृष्ट्वैतां कन्यामुपसमाहृत्य चक्षुषी॥ अ
घोरचक्षुरित्यस्या दृष्टोर्दृष्टिनियातयेत्। वरो वधूश्च दर्भे वस्त्रासीनो दर्भधा
रिणो॥ यथाधिकारं तु कृत प्राणायामो यथाविधिः॥ आवाभ्यां सर्वकर्माणि कर्त्त ९३
व्यानि प्रजास्तथा। तसादयातव्या इति कुर्यान्नामं त्रचाङ्गुष्ठं अंगुष्ठानामिकाभ्यां ८॥
सहदर्भमादाय तद्भुवो मध्यदेशाविरमाहमिति समज्यतकुशांउपरि

दस्यप्रतीचीनं शिरस्थापनपस्यद्रोत् ॥ जिवा॰रुद्र नीतिजपेद्द्वियोगा द्वादने हृते।
आसाने प्रयेव कार्यानुगमान्मंत्रवत् [illegible]ख्रियः ॥ स्नानार्थमप आहर्त्तुं मुद्धेर्व्युसृ
रिति द्विजान् ॥ संप्रेषयेच्चतेमंत्रे यथोक्ता आनयतिताः अर्यम्णा इति यजुषानिद्
ध्याद्वलयासृति। [illegible] शिरसि दर्भ [illegible] तास्मिन्नि [illegible] निधायच ॥ दक्षिणस्या
र्धेधुरो बाह्व [illegible] इत्वेन सइस्यच ॥ छिद्रे सुवर्णं ज्ञातं इयनयातर्द्धातिच ॥ हि
रण्यवर्णा इस्या [illegible] रं तेस्या [illegible]पनसकृत् ॥ परिवेतिपरिधाप्यवस्त्र द्विराचम
य्य तां हस्तेप पात्रेनानयविति आनीयाग्नि तस्य पश्चादुद्रगग्रे कठेवरः उत्तरो
आशास्वानेस्त्वासीनां संन्त्र [illegible] यथतां ॰

सो

दक्षिणा कन्या सहोपविशतस्ततः॥ अग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते मंत्रं च॥
सोमः प्रथमयमद्द्य गृभ्णामीति मंत्रयते विधि॥ उत्तानं दक्षिणं हस्तमुपर्यंगुष्ठं सपु
तं॥ न्यग्गतं दक्षिणेन गृह्णीयात्त्र करेणास्याः॥ गृभ्णामीति च तस्याः॥ यदि च्छे
त्पुंस एव स्याः॥ जनयेयमिति गृह्णीयादुत्तानां पुंगुष्ठमेव न यदि स्त्रीरेव जनयेयमि
ति च्छेद्दुरास्त्रियाः॥ अंगुलीरेव गृह्णीयाच्छेषं नियमवदेव तु॥ अथैनामुत्तरेणाग्निं
दक्षिणेन पदा वर्धं॥ प्राचीमुदीचीं वा दिशमभिप्रमेयस्य सौ॥ एकमिष इति सप्त ॥७॥
पदानि निप्रतिमंत्रकं॥ विष्णुस्त्वेत्यानुषज्य मध्यमे षपिपंचस्तु॥ सखे यदि जपेच्छेषं

कम २

ग्निरितिप्राह सुदर्शनः ॥ प्रयाणे तौ विकल्पं न केचिदाहुर्नचान्यथा ॥ तस्मिंन्ननु

गे २ गतेवेह्नौ नष्टे वापहृतेपिवा ॥ नीतेलौहितसंरक्षे क्षौत्रियागाराद्दाहरेद्वा

पे ३ यथापुरा ॥ यत्र क्वेतितत्तं चौसमादध्याद्धुताशनं ॥ अतंत्रकमिदं कर्मतंत्र

धर्मो अतोऽत्र न ॥ सर्वव्याहृतिभिः सर्वप्रायश्चित्तं जुहोत्यथ ॥ उपवास

श्चभार्यायाः पत्युर्वा परिभोजनात् ॥ पर्वेमागामिहोमस्यकालोयावद्धवेदथ ॥ यद्यर्धं चेदाद्द्वितीयाद्धोमकालादुपोषणं ॥ अनुगतेवायाश्चेति होमानोपवसेदिति ॥ नष्टेवापहृतेनायं विकल्पं इतिनिश्चितं ॥

सर्वप्रायश्चित्तमत्रद्वितीयाहुतिरिष्यते॥प्रायश्चित्तमिदमेवविवाहेन्यत्रवा
न ऽवेत्॥अग्नावनुगतेवापहृतेष्टेनचाधिके॥दृष्ट्वा कुर्याद्द्वययानेस्रसेनोत्तजितेस्रुचा॥
वाहोयकगपद्दाबध्यध्रुरौःपूर्वतयोस्ततः॥यजंतिअष्टघ्नंस्त्र गप्यायाम्यंयक्ज्याच पि
थोत्तरं॥ज्यारोहंतीमवेक्षेतताम्रुकिंशुकमादिशि॥रथारोहण एवैतस्यादुदुच र
मादिशि॥आरोहंतीमघगजादिकं तांवानुमंत्रयेत्॥यकगपद्दयवक्ष्मन्योनीलो
सिर हितइस्यचा॥नीललोहितसूत्रेसतियजिवास्तणातिहि॥तत्रनीलंदक्षिणस्यामुत्तर ॥११॥
स्यांतुलोहितं॥येवध्वइतितिस्रस्त्रिरुपर्यायियस्तत्रयोः॥तीर्थस्थाणुचतुष्पथेति

मी॰

क्रामेवरस्तथा॥ नामंद्रस नेतिजपेद्वामेकाश्ययेपिच॥ यद्दिना वातरिनव्यान द्दीस्या
नु८ स्मथितोवरः॥ अयन्नाऽइस्यचंनाव मारोहन्नुमंत्रयेत्। ततआरोहन्नुस्नोनु वह्निनास
ह्लतांतथा॥ तरंतीसावधन्नव्यान्नवपरपेक्रथ्यचन॥ तीर्त्वानरीमस्यपारइस्यचंन्नुजेपेद्
रः॥ द्मद्भीाशानाति क्रमेनष्ठेस्यबणाद्दोरथेपिवा॥ अग्नेरूपस्समाधानाद्योज्यभागांन
मिष्यते॥ आक्रुती:सस्तयद्दनेचिद्दियादिसिरीरिताः॥ प्रथमंमंत्रजुहोयत्र तमन्चारन्नतेवध्र॥
ततोजयादिपूर्ववर्त्तंत्रशेषसमापयेत्॥ स्तीरिसामथवान्येषांत्नसमरण्यानांनुशाखिना॥
नदीनाधन्वानांवापिव्यतिक्रमेयथाविधिः॥ येगधर्वाइतिजपेद्यथालिंगमस्वोवरः॥
स्वकाज्ञायामीतिग्रहान्स्वाच्चधंदर्शयेत्ततः॥ आवामगन्निति द्वाभ्यामेकैकंरथवाह

क। विमुच्य तत्र पूर्ववत्तु याम्यं पश्चात्तपोत्तरं। शार्मचर्मेत्यगारस्य मध्ये चर्मवलोहितं। प्राची
नग्रीवमुत्तरलोमानडुहमास्तरेत्। इहगावः प्रजानिति वधूं वाचयन् ज्ञापयेदिहाग्निन्। अवि
शंतीदक्षिणेन पदा तिष्ठेत्तदेहलीं। अगारस्योत्तरपूर्वदेशे संस्थाप्य पूर्ववत्। अग्नेरुपसमा
धानादीन्युपनामान्तमिष्यते। ध्रुवोदकुञ्जकुतीर्द्रौ लोजनि मन्त्रं वरः स्वयं। आगन्गोष्ठमिति मन्त्रैः
12 स्वमन्वारब्धे ते वधू। आज्यादि पूर्वं च सर्वं तत्र शेषं समापयेत्। चर्मण्युपविशेतां ताविहगाव इति गो
त्र्यृचा। वरस्ततः स्तत्र पूर्ववद्दक्षिणा वधूः। वध्वङ्के जीवपुत्राणां पुंस्वाः पुत्रस्तयोर्वरः। सोमे
नादित्याहुतिमुपवेश्य फलानि च। अस्वस्थारन्तियज्जातस्येदध्यास्य वरः। इहप्रियमि
तीहद्वे जपत्स्वोजौ वधूवरौ। नक्तञ्चाद पर्यन्तं वाग्यतौ स्तः स्ततः परं। आचीमुदीचीं वादिशामु
ति ४ पनिष्क्रम्य पत्नतः। ध्रुवान्नास्ति तिद्धान्पौ ध्रुवं चारुन्धतीं जमातः। पश्यालिङ्गं ददृशे तां वधूमेव वरः
स्वयं॥ ॥अथ वधूमाग्नेयेन स्थालीपाकेन याजयेत्। आग्नेयस्थालीपाकेन यक्ष्य इत्येवमागुरं।
वरो वदे सात्यगुदग्रीवे स्यच्छाजिनेन तः। उलूखलं प्रतिष्ठाप्य तस्मिन् व्रीहीन् समापयेत्। आदा ॥१२॥
यमुसलं पत्नी त्ववहेति ततस्ततान्। शूर्पेणद्धाप्य च पराशूर्पफलीकरोति सा। प्रक्षाल्य दिद

सर्वेत्वञ्जीमेव नवेदिह । ततश्चरुं वरो होमो याळे द्विआज्ञानापव प्रपयित्वाभिघार्योदकूसान्वे
द्वास्य प्रतिष्ठितं । सौ न कुर्याद परेणाग्निं मभिघार्य पुनश्चरुं । अग्नेरुप समाधानाद्याज्येभागा
तमीरितं । नात्र शाम्याः परिध्यर्थे न वै वाग्निमुखाहुतिः । स्थालीपाको जुहोत्यत्र तमन्वारब्ध
तेवधू । दर्व्यामुपस्तीर्य मध्यात्त्रिरेवान मवद्यति । अनूचीनं द्वितीयं चैव पूर्वार्द्धादृविषस्तथा ।
तृतीयं जामदग्न्या । नांपश्चाद्धर्तादपिस्मृतं । ततो वत्तमभिघार्य हविः प्रत्यभिघारयेत् । अथा
न होमे स्रुवकुण्डे प्रत्यभिघारणं । जुहुयादग्नये स्वाहेत्यग्निमध्ये यथाहुतिः । सकृज्जुहोत्वा
मध्याद्दार्व्यामिष्टे जुहोत्यसौ । चतुरवत्तधर्मा वापचावत्तो विधान्न । उपस्तीर्योत्तराद्धवि
सकृदेवावदायतं । अभिघार्य द्विरित्यत्र नैवअन्यभिघारणं । अवद्येज्जामदग्न्यो द्विरिदं सर्व
मिहैहिकं । अथाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति जुहुयाद्धविः । अग्नेः पूर्वोत्तरे देशे पिवापाको नराह
नः । आघायदर्व्या जुहुयात द्देशोत्रतव्याधिकं । दैवतं स्याद्वदानमंगुष्ठपर्वमात्रकं । तदेवव

स्विष्टकृतो दैवताद्द्विगुणं भवेत् । याभ्यां याभ्यामंगुलीभ्यामंगुष्ठेन चावद्यते । तिरश्चीनमनूच्यीनं
प्रागग्राभ्यां तथैव तत् । पात्रासादनसंस्तीर्णहस्ताभ्यां बर्हिरादद्द्यात् । होमद्रव्यामग्रमंगुलामध्यमूले
13 तथैव हि । इतरस्यामनस्तथैव त्रिर्द्विर्वा बर्हिषस्तत: । अपादाय तृणमेकं प्रज्ञातं निदधीत तत् । दक्षि
णोत्तरपाणिभ्यां होमद्रव्यं प्रतिष्ठितं । नान्यत्र प्रहरेद्राजन् बर्हि: प्रस्तरवत्तत: । विरुध्य तत्तृणं चा
नुप्रहत्य तत्र निर्दिशेत् । अंगुल्याग्निमाज्ज्वालिमं च पृथिवीसंस्पर्शोदिह । एतावदेव कर्तव्यमैहिकं
नान्यथा तत: । परिधिप्रहरणादि तंत्रशेषं समापयेत् । आह्लणं चरुशेषेण वकुलसपिषमताशये
त् । पूज्यापदद्याद्धेनुं दक्षिणां वरमेव स: ॥ ॥ समाप्ते वा समाप्ते वाविवाहे तत: परं सदा । पौर्ण
मास्या । मुपक्रम्य पर्वस्वेवं प्रकारत: । उपोषिताभ्यां दंपतीभ्यां चरु: किल । दर्शेन स्था
लीपाकेन पश्यरित्येवमाग्रहं । दर्शे कुर्यान्तत्र युग्मपौर्णमासे तयेव च । पौर्णमासेनेतिहस्त्वा
कुर्यादिध्मादिबंधनं । प्रियमत्रमेककालमात्तस्तैर्भुज्यते त्रस: । उपावास: स्त्रियाभूमौ शायी ॥१३॥
याताव मैथुने । वर्जयेदिति स प्राह धर्मसूत्रे स्वसूत्रकृत् । ह्यस्त्वेदपर्वसु प्रात: स्थालीपाक

६ स्थापनं चेत्स्वाहाकृतं पवित्रकं चेतितं । संस्थाप्य ह

ग्नि ६

इष्यते । हुत्वाऽग्न्यागारपर्यन्तमाज्येनैव हुताशने । अग्नये स्वाहेति जुहोतीति यमाग्निमुखाहुतिः ।
स्थालीपाकात्ततः प्राग्वद्धुत्वा शेषं समापयेत् । अत्र नान्वारब्धे पत्नी न ह्योदास्मिणो हुतं स्वयं । एकैव
दतिमुनयः पूर्णपात्रं तु दक्षिणा । अष्टमुष्टिर्भवेत्किंचित् किंचित्चत्वारपुष्कलं । पुष्कलान्येक चत्वा
रि पूर्णपात्रं प्रचक्षते । वैवाहिकं वरो रूध्वं तंडुलैरथवा यवैः । सायं प्रातः पाणिनैव जुहुया
दाहुतिद्वयं । सायं सायमौपासनहोमं होष्य इतीरयेत् । प्रातः प्रातरौपासनहोमं होष्य इति क्रमा
त् । संकल्प्याग्निं परिषिच्याग्निमदितेऽन्विति पूर्ववत् । जुहुयादग्नये स्वाहेत्यग्निमुद्दिश्य देवतां ।
तथाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेत्येवं प्रकारतः । प्रातरेके तु सूर्याय स्वाहेति प्रथमाहुतिं । आहुः कुर्यात्त
तः प्राग्वदुत्तरं परिषेचनं । अथ वक्ष्ये वैश्वदेवं धर्मान्संतत्प्रसंगतः । पूर्णे विवाहे शयनं द्वादशा
हमधस्तयोः । ब्रह्मचर्यं वर्जनं च क्षारस्य लवणस्य च । दंपत्योरुपवासः स्यादेकरात्रमतः परं । प्रज्ञा
स्तेऽहन्यथारंभः पितृदेवार्चनं भवेत् । नमस्त्याद्यग्निसंस्कारान्तिष्ठ रसि हे नरएवतु । भूतमिति स्वामि
नेऽनुकूलाप्रत्युत्तरं तु सः । न स्मृतं विराडन्नेन मासाय पीतिसवदेत् । पचने वैश्वदेवस्यान्न स्यादौ

पासनोपदि । यज्ञकुर्येतितेनोपसमाधाय विधानतः । अग्नानीयेदनोस्याहोमार्थं कल्पयेत्ततः ।
हविष्यमन्नमेकस्मिन्पात्रे किंचित्तथापरे । अहविष्यं क्षारलवणापरान्नयुतं तथा । हविष्यं देव
यज्ञार्थं तृतीयं कल्पयेत्तथा । गृह्यायां सर्वतः किंचिद्वितुर्थं याथ्यं मेव तत् । मनुष्ययज्ञार्थमपि सर्व
14 तो न्नं तु पंचमे । प्रातः प्रातर्वैश्वदेवेन यद्यपरेति वा गुरं । सायंसायं वैश्वदेवेनेति कृत्वा तथैव च । परि
षेचनमदितेन्विति कृत्वा यथाविधिः । अंगुष्ठपर्वमात्राः षड्न्नात्प्रथमकल्पितात् । अग्नये स्वा
हेति षड्विर्जुहुयात्पाणिनाहुतीः । ततः प्रजापतिं पूर्ववदुत्तरं परिषेचने । ततश्चतुर्थी तां वह्नेः स्मा
नो ह्योत्तमत्रनु । स्वाहाकारेण हविष्याज्जुहुयाच्चि विदेववु । शेषं षडाहुतीनां तद्धविष्यं न सं
सृजेत् । तेन सूपसंसृष्टेन कार्यश्च बलयः क्रमात् । तस्य तस्य बलेर्देशो हस्तेन परिमार्जनं ।
अद्भिः क्षणं च तान्युप्यन्त्रमंतेषमंततः । देशे देशे समवेतान्परिषिंचेत्सकृत्सकृत् । अग्नेः पश्चा
दुदगपवर्गं दद्याद्बलिद्वयं । धर्माय इति च मंत्राभ्यां मन्त्रे दक्षिणतो न्नवत् । उदधानेत्तस्य निधाव च्या ॥१४॥
स्वाहेत्यनेन तु । मध्ये गारस्य ज्ञा[illegible]मौषधीभ्य इति द्वयम् । अगारस्यो त्तरपूर्वदेशे गृहस्थाय स्वा

२३ त्यपि । चतुर्भिर्दक्षिणे देशे गारस्य शयनस्थे । तस्मिन्कामायेति बलिर्देहल्यामथ ततः परं । अंतरिक्षा
यनि दद्याद्दपिधान्यां बलिस्ततः । यदेजतीत्यथ ब्रह्मसदने दशमे क्रमात् । पृथिव्या इति तद्धान्ये प्राची
नावीतिना तथा । अवाचीनेन हस्तेन स्वधापितृभ्य इत्यथ । नमो रुद्रायेति तस्योपर्युत्तरतस्ततः । प्राची
नावीतिना पूर्ववत्परिषिच्योत्तरं तथा । यज्ञोपवीतिनाग्ने ब्राह्मणाय दद्यात्पथि । देवयज्ञेन यक्ष्य इत्यात्युर्वीप
उपस्पृशेत् । विद्युदित्यादिनादितेऽन्वितिस्यात्परिषेचनं । देवेभ्यः स्वाहेति होमः कल्पिताग्नौ यथापु
रा । हुत्वादितेऽन्वित्युत्तरं पूर्ववत्परिषेचनं । एहि विश्वादि नाग्नावग्रज्ज्वाल संस्पर्शनं ततः । प्राचीनावी
तिना पित्र्ययज्ञेन यक्ष्य इत्यथ । आस्तूर्य विद्युद्ध्मो वा मुष्टे तर्जनीमध्यतः । पितृभ्यः स्वधास्त्विति दद्
याद्दक्षिणस्ततः परं । यज्ञोपवीतिना भूतयज्ञेन यक्ष्य इत्यथ । आस्तूर्य विद्युद्भूमावदं भूतेभ्य इत्यपि । द
द्याद्दक्षिण अथ यज्ञोपवीत्येव विचक्षणः । मनुष्ययज्ञेन यक्ष्य इत्युक्त्वा विद्युदप्यथ । ब्राह्मणाय कल्पिता
न्नं दद्याद्दक्षिणः ततः परं । गृहवासि पुत्रेषु सर्वपात्रेभ्य आदरात् । संगृह्य स्थले पात्रं सर्वं ज्ञानदृक्
स्वस्य कुर्याद्बुद्धिमान् । रुद्राय स्वाहेति दद्यादुत्तरेण भुवो स्थले । शेषं तमेव स्नायं स्वाहेत्यायसबलिं
ततः । ये च तोइति कुर्यान्नाकाशे नात्र महामदाः । बलीनामथ वा स्थाने वैहायसबलिर्भवेत् ।

15

कृत्वा बहूकृतीर्नित्यं कर्मयज्ञोऽज्ञानमोहितः । ।महायज्ञप्रसङ्गेन ब्रह्मयज्ञो निरूप्यते ।आदित्य
उदिते सम्यक् स्नात्वा होमादनन्तरं । ग्रामात्प्राच्यामुदीच्यां वा प्राग्गुडी(?)स्वमिथ्या पिवा । दिशि स्थले शुचि
दिग्दर्भे पादौ प्रक्षाल्य ततः । आचम्य ब्रह्मयज्ञेन वक्ष्यमाणेन वमागुरु(?) । कृत्वा विद्युद्दसीत्यप उपस्पृश्य
विचक्षणः । त्रिरा वामेद्दपश्चौ द्वौ परिमृज्य हिरवतो । उपस्पृश्याङ्गुल्यौ जिह्वा मध्यमाभिस्त्रिभिः सं
हृत । सव्यं प्रोक्ष्य दक्षिणेन पाणिना प्रीतथैव च । शिरस्य ङ्गुष्ठानामिकाभ्यां संस्पृश्य चक्षु
षी । अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु नासिके संस्पृशेद्बुधः । तथाङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यां श्रोत्रे हस्ततले न तु
हृदयं तत आस्तीर्य प्राचीनाग्रान्कुशान्बहून् । वामजानुनि दक्षिणं पादं कृत्वा च दक्षिणे । करौ पा
णी सपवित्रौ कर्तव्यौ दक्षिणोत्तरौ । कृत्वोपस्थमिदं आउग(?)सीनोद्गतेषु तेष्वथ । ओमित्युक्त्वा त्रि
र्भूर्भुवः स्वुवरित्याह बुद्धिमान् । अथान्वाहृत सावित्रीमेव त्रिः क्रमेण तु । पश्चादृग्वेदोनवान
+ मथाध्ययनमादितः । इषे त्वेत्यादि यजुः स्वस्य वेदस्यादितस्त्विति । मन्त्रानधीत्य वेदस्य नमन्त्रा
नप्यतः परं । प्रश्नदृद्ध(?)प्रसुग्मते त्वयैव तत्र क्रमो न वेदे । आदितः स्वावदार(?) स्वपावच्छत्तिमधी ॥१५॥
त्य च । अन्वाहपरिधानीयां त्रिर्नमो ब्रह्मणे इति । एवं ह्तानां दार(?)न्या समाप्ते त्वत्पहं नवेत् ।

अनेकशाखाधीयेदनेनविधिनैवतु । तां तां शाखामधीयीत स्वशाखापूर्विकां बुधः ।
अनध्यायेष्वप्यनुपांसाम्नां वाध्ययने क्रमात् । अथैकाममथमेकं वा पञ्चरेकं तु साम वा ।
सम्यक् तां तां देवानि व्याहरे ब्राह्मणस्य च । भूर्भुवः स्वरित्यादि धर्मप्रश्नेन निरूपितं । पञ्चु
रध्ययने सोमानि व्याहरे देवमेव च । यावज्जीवे ब्रह्मयज्ञं कुर्वीतेति श्रुतिश्चितं । श्रावण्यां
पौर्णमास्यामास्यादयोपाकरणं क्रिया । आचार्यः सह शिष्यैस्तु प्राणायामान् समाचरेत् । अध्या
यमुपाकरिष्य इति संकल्पयेत्ततः । महानद्यां तु विधिवत्स्नात्वा संतर्पयेदृषीन् । प्रजापति
काण्ड ऋषिं सोमं काण्ड ऋषिं तथा । अग्निं काण्ड ऋषिं विश्वान्देवान्काण्ड ऋषिं तथा । स्वाहितीर्दे
वता उपनिषदो याज्ञिकीस्तथा । देवता उपनिषदो वारुणीर्देवतास्तथा । उपनिषद एवं तु ब्रह्माणं
च स्वयंभुवं । सदसस्पतिमित्येतांस्तर्पयामीति मन्त्रतः । सर्वत्रान्ते प्रयुञ्जीत विधिवल्लौकिका
नले । संप्रतिष्ठाप्योपसमाधानाद्यग्निमुखाकृतेः । हुत्वा ते वा सिषु तथा चाज्यस्यैवाहुती
र्नव । प्राजापत्यादि पञ्चैव काण्डर्षिभ्यो जुहोतिताः । प्रजापतये काण्डर्षये स्वाहेति प्रकारतः ।

16

नवमीं यास्य हृ हूलं सदसस्पतिमित्यृचा । आचार्यप्रमुखादग्नेर्ध्यासीनादर्भधारिणः । इषे त्वे
त्यादिचतुरो वराध्यायाननुवाककान् । अधीयीरन् यजुर्या युक्ते ते त्रसमापयेत् । ब्राह्मणान् भो
जयित्वा ते राशिभ्यो वाचयेत्ततः । एवमुत्सर्जने तैष्यां पौर्णमास्यां विधीयते । अध्यायमुत्सर्ज
यिष्य इति संकल्पयेदिह । नवेदस्याथ अनुवाकानधीयीतेति निश्चितं । । एवमेवोदगयने मृत्कृ
पलेभ्यस्तेहनि । वेदव्रतानि चत्वारि कार्याण्युत्सर्जनानि च । प्राजापत्यव्रतेत च प्रथमं च स्नानमा
चरेत् । अत्रैनं ब्रह्मचारिणं प्राजापत्यव्रतेन च । कर्मणा संस्करिष्यास्याग्रे सवदेदगुरुः । प्रजाप
तिं काण्डऋषिं संहितादिव पंचकं । तर्पयेद्धि छविर्युक्तिः सेस्थाप्याग्निमुखाहुतेः । सचान्वारब्धे ब्र
तिनि जुहोति प्रथमाहुतिं । प्रजापतये काण्डर्षये स्वाहेति ततः परं । प्रजापते न त्वदिति सूक्तेन प्रत्यृचं
तु षट् आहुतीः पंच संहित्यादिभ्यः पंच स्युरेवच । अग्नइत्याहिति मंत्रैश्चतुर्भिरुपतिष्ठते । अग्नि
पुरोगास्ततस्त्वोदेवता व्रतहस्य था । अग्ने व्रतपते काण्डऋषिभ्य इत्यतः परं । प्राजापत्यव्रतं चरिष्या
मीत्युक्त्वा पुनस्तु तत् । शकेयं तन्मे राध्यतामेव वाक्यादिदेवताः । तावाक्याद्दित्य व्रतानां व्रतपतिरि ॥१६॥
ति क्रमात् । जयादिद्धि जन्हुत्य चते पूर्ववत् । व्रपतेनतः । संवत्सरे पर्यागते एवमेव समापने । संवत्सरं पर्या

ष्टुरो। बोयं तत्रैनं ब्रह्मचारिणं। इह प्राजापत्यव्रतोत्सर्जनेन च कर्मणा। संस्करिष्य इति
वेदे सं कल्पमप्यचारिषं। अशक्तमप्यराधीति योपस्थानेन्कवेदसो। अपराह्णे बहिर्ग्रा
मा कुर्यात्सौम्यव्रतक्रियां। प्राचीमुदीचीं वा दिशं गत्वा केशादि वापयेत्। ब्रह्मचारी तथा
स्नानं अर्पात्सूर्वविद्वत्तु। अथैनं ब्रह्मचारिणं सौम्यव्रतेन कर्मणा। संस्करिष्य इति वेदे सं
कल्पं गुरुरेव तु। सोमं काण्ड ऋषिं पूर्व सां हि त्यादि पंचकं। तर्पयेद्विधिवद्वह्निं संस्थाप्याग्निमु
खाकृतेः। ऋचा चाराधेद्व्रती निजुहोति प्रथमाकृतिं। सोमाय काण्डऋषये स्वाहेत्येवं ततः परं।
सोमोधेनुं सोम इति सूक्तेनं प्रत्यृचं तु षट्। आकृतीः पंचसांहित्यादिन्यः पंचस्यएवच। उच्छो
दकं स्पृशंश्छाति ब्रह्मचारी ततः परं। प्रथमेनानुवाकेन नमो वाच इतीरयेत्। औदुम्बरी घृताभ्य
क्ताश्च तस्रः समिधः क्रमात्। पृथिवी समिदित्येतैर्मन्त्रै रस्याद् दधातिच। सर्वत्र समिदा
धाने नोद्देशात्यागइष्यते। देवताउपतिष्ठेत सोम इत्यादिभिर्यथा। अग्नेव्रतपते काण्ड ऋ

खिप्वाइत्यतः परं। सोम्य व्रतं चरिष्यामीत्युक्त्वा शेषेतु पूर्ववत्। वाय्वादिदेवताश्चैवं मंत्रैः
पूर्ववदेव तु। युंजते इत्यादिश्रुत्रिप्रश्नयोः क्रमात्। अनुवाकानां प्रतीकारं क्षिप्याहा
वा० र्यं वाचयेत्। युंजते सवितेन्येतावपि वाचयेद्गुरुः। स्थूलाज्यादिकं शांतिं कुर्वीत तोकोदके स्थ
रात्। उत्तमेनानुवाकेन शं नो इत्यादिना तथा। ततः संमीलनं कृत्वा वाचयेच्च स सौ व्रती।
17 प्रदक्षिणं तस्य शिरः समुखेन च वाससा। आवेष्ट्यास्तमिते ग्राममभ्या वापस्तं प्रपादयेत्।
स एतां रात्रिमासीत तिष्ठेद्वा वाग्यतो व्रती। श्वो भूतेव बहिर्ग्रामात्परिस्तीर्यानलं कुशैः।
अथ तस्याग्निमादित्यसुदकं च तथैव च। अश्मानं च समाकाशं हिरण्यं चेति दर्शयेत्।
वाससावहितं चाज्ञ गुरवे तं निवेदयेत्। व्रतीवयः सुपर्णा इत्यादित्यमुपतिष्ठते। ब्राह्मणा
न्नोनुप्रयिलात्तेराशिषो वाचयेत्ततः। संवत्सरे पर्यागत एवमेव समापने। सर्वं कृत्वा द्विशे ॥१७॥
षो यं तत्रैनं ब्रह्मचारिणं। सोम्य व्रतोत्सर्जनेन कर्मणेत्यादि पूर्ववत्। से कल्पाः समिदाधा

ने द्यौः समिदित्यादिभिः क्रमात् । आदित्यव्रतपत इत्यादिभिश्चोपतिष्ठते । कोऽसि कस्य
इत्यादि संदध्यात्तत्र पूर्ववत् । प्रतीच्ये व्याहृते नात्र ततः ऊर्ध्वं जयादिके । शांतिं कृत्वा तो
तमेनानुवाकेन गुरवे वरं । दत्वा केशादिवपनं कृत्वा ब्राह्मणभोजनं । । अथाग्नेयं व्रतेता
वत्पूर्ववत्स्नानमाचरेत् । अथैनं ब्रह्मचारिणमाग्नेयाख्यव्रतेन च । कर्मणा संस्कुरेद्बु
इत्यागुरुं स्वे वेदे गुरुः । अग्ने कोऽसि पूर्ववत्सांहित्यादि वपनं च के । तपश्चेद्विधिवद्वह्निं संस्था
प्याग्निमुखाहुतेः । कृत्वा चाष्टौ श्रीतानि जुहोति प्रथमाहुतिं । अग्नये कोऽसि कस्मै स्वाहेत्ये
वं ततः परं । अग्ने न[illegible]केन जुहुयात्सप्तचतुष्टयं । आहुतीः पंचसांहित्यादिस्त्वपसंस्मएवच
च । अग्ने व्रतपते क[illegible]सि कस्य इत्यतः परं । तथाग्नेयं व्रतं चरिष्यामीत्याद्युपतिष्ठते । वाग्घा
दिदेवताश्चैव मंत्रैः पूर्ववदेव तु । जपादिकंचतुस्त्यं तं पूर्ववत्क्रियते ततः । संवत्सरे पू
र्णे गते एवमेव समापनं । सर्वं कर्मादिकं शेषोऽयं तत्रैव ब्रह्मचारिणां । पूर्ववदाग्नेयव्रतो

18

सर्जनेनव कर्मणा । संस्करिष्य इति वदे संकल्पमपचारिणं । अस्राकमपराधीति
यो पस्थानेतथैव सः । । वैश्वदेवव्रतेप्यवं पूर्ववन्स्नानमाचरेत् । अथैनं ब्रह्मचारिणं
वैश्वदेवव्रतेनच । कर्मणा संस्करिष्य इत्या गुरुः संवदेत् गुरुः । विश्वान्देवा-कोऽह्माबिसां
हित्यादिव पंचकं । तर्पवेद्विधिवद्वह्निं संस्थाप्याग्निमुखाकृतेः । कृत्वा चारथेऽग्न ति
निजुहोति प्रथमाकृतिं । विश्वेभ्यो देवेभ्यः कोऽह्मबिभ्य इत्यतः परं । स्वाहेत्या नो विश्व इति
स्रुकेन प्रत्यूवं तु षट् । आकृतीः पंचसां हित्यादिभ्यः पंच ग्यरच्च । अग्ने व्रतपते कोऽह्मधि
भ्य इत्यतः परं । वैश्वदेवव्रतं चरिष्यामीत्याद्युपतिष्ठते । वाय्वादिदेवताश्चैवं मंत्रैः पूर्ववदेव
तु । जप्यादिद्विजन्तु कर्यात पूर्ववत्क्रियते ततः । संवत्सरे पर्यागते एवमेव समापने । सर्वं रूपा ॥१८॥
धिरोपेयं तत्रेन ब्रह्मचारिणा । अथ वैश्वदेवव्रतो सर्जनेनव कर्मणा । संस्करिष्यामीति व

देसंकल्पमथचारिवं। अशक्तमप्यराधीतिचोपस्थानेतथैवसः। इत्युपाकरणाद्युक्तेतात्पर्या
न्नतदन्यथा।। सर्वस्यअनुपनीतान्यांग्नौनंस्यान्नैवसर्ववत्। होममात्रंनहोतव्यंसारेणाल्क
वणेनच। तिलैर्विनाकोशाद्यान्यसंसृष्टहविषस्तथा। होमेविवर्जयेकुर्याद्धवनंयत्रतत्रतो।
औपासनाग्नौसर्वत्रस्वयंप्रज्वालितेसति। उद्दीप्यस्वेतिवद्धाभ्यामेकैकांसमिधंक्रमात्। आर
ध्यातत्रनस्वाहाकारोपिवासमिद्वये। आपन्मामश्रीरितिमंत्रेणादध्यात्प्रथमांतथा। श्रीमांगा
दितिमंत्रेणाहुतीनामप्यतःपरं। सर्वत्रसमिधहाधानेनोद्देशत्यागइष्यते।। प्रायश्चित्तान्य
योवक्ष्येप्रसंगात्कार्यकर्मणां। अपराधेयथायोक्तानिगृह्यतात्पर्यदर्शने। स्वकालातिक्रमे
जातकर्मादीनांतुकर्मणां। अनुष्ठानंजवेस्वर्वप्रायश्चित्तप्रपूर्वकं। कर्मांगानांतथालोप
इदमेवविधीयते। प्राणायामेनसंहितंप्रायश्चित्तंतुतत्रच। सर्वांगानामनुष्ठानंप्रधानात्सर्व
मेवच। तथोत्तरेषामंगानामासमाप्तेस्तुकर्मणः। द्रव्यसंस्कारकांगानांतथाद्रव्योपयोगतः।
ऊर्ध्वसंजवतामेवानुष्ठा। निमित्तिनिश्चितो। पाकयज्ञेष्वाग्निहोत्रविधावुपनयेतथा। अंगलोपेभु

वस्याहे त्यग्नौ स्थाले जुहोतीति ॥ अनाज्ञाते यदेनःप्रक्रिर्जुह्याद्वा जपेत वा । स्वहस्तकुर्याप्त्यपरिदानं
कुमारस्य वदानत्वा । तत्रोपनयने सर्वप्रायश्चित्तं जुहोतीति ॥ अहोपस्थायमनस्य दैर्घ्ये गुण्ये नयर
त्यपि । होमः सन्नद्धुपस्थ्यत्यं तस्यारम्भवादितः । वस्य विच्छेदे सर्वप्रायश्चित्तं नैमित्तिकं मृपितं ।
स्वस्वकाले ध नारंभे पाकयज्ञादिकर्मणां । आरंभस्तु न वेत्स सर्वप्रायश्चित्तपूर्वकं । आरंभो मु
19 ख्यकाले सोस्या न्नगौणे कथं चन । आरब्धानां पाकयज्ञादीनां मकरणे तथा । प्रमादेन स्वस्व
काले तेषां गौणे तु सर्वथा । अनुष्ठानं न वेत्स सर्वप्रायश्चित्तपूर्वकं । सर्वप्रायश्चित्तमेव गौण
कालात्ययेन वेत् । अतिक्रान्ते परपक्षे मासि त्याहस्य कर्मणः । अनुष्ठानं नैव सर्वप्रायश्चित्तं
तु हूयते । उपवासस्तथा प्राणायामः कार्यो यथाविधिः । स्वकाले पाकयज्ञानामनारंभे प्रमा
दतः । आरब्धानां चाकरणे गौणकालात्यये तथा । चतुर्गृहीतेनाज्येन स्वगृहोतारमेव तु । सगृहं
जुहुयादेवमपरे त्ववदतीति । स्वकालादुत्तरो गौणकालः प्राकोमनीषिभिः । आत्तरसमान्मुख्य ॥१९॥
कालात्तस्यतस्यैव कर्मणः । बहुकालातिक्रमे पि होमाऔपासनाकृते । अल्पस्य होमकाले

सः पूर्वैर्यन्न हूतास्तुते । कार्याः प्रत्येकशः सर्वप्रायश्चित्तप्रपूर्वकं । ऊर्ध्वं तु आर्यमासानस्याप्य

त्र नीत्रेणान वेदिह । कार्यस्त्वीदितो प्रायश्चित्ते तथैव च । वि[redacted] नाग्निरेव यदि चिरकालं

पुनर्जवेत् । नास्ति क्व्या हाप्रमादाद्वाप्यालस्याद्वा कथंचन । तदा स्यन्यं तत्र राजुह्यं प्रायश्चित्तं तु त

द्यथा । यो ग्निं त्यजति नास्तिक्यात्प्राजापत्यं चरेद्द्विजः । हंतास्यद्धेयेतयाकुर्यादिति ह्रुच्छेव तु त्य च ।

आषण्मासात्पराकः स्यादूर्ध्वं मासं पयोव्रतं । कालात्यये पेक्षया वा ज्ञापयेन्नाव संसरोदय । द्वि

वा मासं त्रिमासं वा पूर्वं संवत्सराद्भवेत् । कृच्छ्रं पयोव्रतं वा तदूर्ध्वमिवत्तु वोज्झयेत् । यः प्रमादा

त्यजेद्वह्निं त्रिरात्रात्पूर्वमेव सः । प्राणायामशतेनैव कुर्यादुपवासः स्यातः परं । यावद्विंशति रात्रं

वा पक्षाहिराज्ञात्ततः परं । तिस्रोरात्रीरुपवसेत्तत्संवत्सरात्पुरा । प्राजापत्यं चरेदूर्ध्वमेवमे

वतु योजयेत् । प [redacted] द्यात्तस्यात्यजेद्वह्निं द्वादशाहात्परं तदा । उपवासत्र्यं कुर्यात्पक्षा हे२

मासात्तथैव च । द्वादशाहमुपवासः षण्मासाति क्रमेत्तथा । मासं पयोव्रतं कुर्याद्वत्सराति

क्रमे तथा । मासोपवासः कर्तव्यः पयोवान्त स्ययेत्तथा । कुसमांऽहोमः कर्तव्यः क्रमेणोत्तय

मेव वा। द्विमासं वा त्रिमासं वा कालानाल्पत्वमहत्वया। पूर्वोक्तव्रतमतः ऊर्ध्वं बहुकालात्यये
सति। प्रायश्चित्तं बहु संस्यादेवमाव सरत्वयात्। त्रिवर्षं वर्षमेकं तु प्राजापत्यं चरेद्द्रुतं।
इदमेवाधिकेपि स्यात् काले नैवास्त्यतोधिकं। एतत्तावत्करणाशक्तो अन्याम्नायो निरूप्यते। प्राजा
पत्येनु गामेकामति लघु तथा द्वयं। पराके गोत्रयं दद्यात् त्रयं चान्द्रायणे तथा। मासं पयोव्रते सा
र्धद्वयं देयं द्विजातये। धेनोरभावे दातव्यं तुल्यमूल्यं न संशयः। तदभावे तु निष्कं स्यात्तदर्धं पा
दमेव वा। विप्रा द्वादश वा भोज्याः गायत्र्या वायुतं जपेत्। तिलहोमसहस्रं वा प्राजापत्ये प्रदं
स्मृतं। स्नात्वोपवासाः षट् [illegible] उपवासात्मके विधौ। पंचगव्यं आत्मकोशा वस्ते सुवर्णस्य
षोडश। निष्कः सुवर्णाश्चत्वारः पंच वापि प्रकीर्तितः। एवं स्यात् सर्वकृच्छ्रेषु प्रत्याम्नायप्रस्त
यातथा। विष्णुं न होमद्रव्यं च आज्यं [illegible] पदं त्यथ। तत्र कालानुरूपं तु कृत्वेदं विधिपूर
र्वकं। कार्यं पूर्वोदितात्यन्तिं प्रायश्चित्तेन धेवत। एवं कृतेषु सर्वत्र प्रायश्चित्तेषु साधुभिः। स्वस्व ॥२०॥
काले सर्वकर्माण्यनुष्ठेयान्यतन्द्रितैः। । स्थालीपाकमहं आर त्रिरात्रमुपोष्य परोधः। सहशाय्या। ब

२०

त॰

ब्रह्मचर्यं क्षारस्य लवणस्यं । वर्जनं मधुनो मांसस्यां अञ्जनाभ्यंगयोस्तथा । दंतानां धावन
स्यानुलेपनस्य च वर्जनं । कर्त्तव्यमि ति बोद्धव्यं गन्धतामर्यदर्शनात् । तयोः शय्यामंत
रेण गंधमाल्याद्यलंकृतः । परिवीतो वाससा वाथ वा सूत्रेण तिष्ठति । नैयग्रोधोथ वा
श्वत्थः प्लाक्ष औदुंबरो थवा । दंडोस्मिन्भावयितव्यो विश्वावसुर्गायकः । तेन तु थ्यापर
रात्रे प्रदीपति इति हपात् । उत्थाप्य दंडं प्रलाप्य निदधाति भुवि स्थले । अग्नेरुपसमा
धा६ धानाद्याद्पनागानेव तु । वरः सहाग्ने प्रायश्चित्तं इत्याहुतीः क्रमात् । हुत्वा स्थितिमं
त्रेनुतमन्वारब्धे वधूः । जपादि पूर्ववत्सर्वं तत्र शेषं समापयेत् । अग्नेः पश्चादुपवेश्य पश्चा
द्भुवं वीतां वधूं दर्शनात् । भूरित्याद्यैर्हुतशेषं बान्तस्या मूर्ध्न्यानयेत्सकृत् । अपरस्पैत्वेल्पत्वा
ते॰ वुक्त्वा प्रेक्षेतां युगपन्मिथः । वधूर्वरं प्रथमं पातत्रसोपरयावतां । आज्येन कृतशेषेण
समंजते शिरःसु ज्ञातकाः । वधा हृदयदेशौ च ततस्त्वाः सम्यतये वसः । वरो गृहीत तर्जनीभ्यां
युगपत्समनक्ति हि । ततः प्रजापते तन्वमिति तिस्र ऋग्भ्यो जपेत् । ब्राह्मणाञ्चोजयित्वा

तैराशिषो वाचयेत्ततः ॥ ॥आरोहेत्यनुवाकं सप्ततया सह मैथुने । अपेहि मां वधूम
ध्यो मंत्रकृषो वाग्नि मंत्रयेत् । अत्र देवा इत्यादि कृत्वा तु गमनं क्रियते तदा । अस्या रोहेत्यादि
विष्णुरित्यृग्भिरग्निमंत्रयेत् । शिक्षयेत्पतिरेवैनां यदेवं स्यादृतुस्वला । ब्राह्मण प्रतिषि
द्धानि वचनैर्लौकिकैर्यथा । आत्रिरात्रान्नैव स्नानं न तैलाभ्यंजनं तथा । शिरस्यालेखनं
21
नैव चक्षुषोरञ्जनं नैव । नदंतधावनं नैव नखानां विनिकृंतनं । न कार्यं स्वादि नातेनु
त्रिपारज्ज्वक्रियानैव । पानं कार्यमञ्जलिना सूत्रपात्रेण वर्नथा । चतुर्थदिवसे स्नानं का
र्यमारभ्य तद्दिनं । आषोडशाहाद्युग्मेषु दिवसेष्वेवतत्र च । पतिर्वदेदिमां पत्नीं गर्भाधा
नेन कर्मणा । संस्करिष्य इत्यथ चतुर्गमने काल एव तु । विष्णुर्योनिमिति त्रयोदशाग्नि
र्क्षीग्भिरचता । अग्निमेत्रयैवकृत्वा इति गमनं भ्यस्ततः परं । ब्राह्मणान् भोजयित्वा तैराशिषो ॥२१॥
वाचयेत्ततः ॥ ॥१२॥ ॥ यः प्रस्थितोर्थमेवोद्दिश्याधानं सम्प्रणोतिवेत् ॥
स्वव्यथुं वाथवा कोसं कृत्वा स्नानादिकं यथा । मनस्तु हिं चानुहवमित्यृचौ नु क्र

मा ऽऽजपेत् । आरात्तेऽग्निरित्याद्येश्चित्रियं च वनस्पतिं । हरा स्त्यं पुं
वस्त्रवातेरा ज्ञानिंदुह्वन्नाधिणं । आग्व स्मात्कं यथाल्लिंग मा प्रेमं त्रयते
कर्मात् । । दंपत्योः संप्रीतिमीप्सुश्चिरात्रा वरमेव सः । ब्रह्मचर्यं
चरित्वास्यावधाओपासने चरुं । पञ्चाग्निमिधोत्पाद्य स्यमरूपोदाग्निमु
खाकृते । आतरग्निमितित्र्यग्निः सप्ताग्निः प्रत्यग्नंततः । चरुहोमः इत्यवत
स्यान्तत्राचारकृतेवधू । जयादिस्विष्टकृदादि तंत्रशेषं समापयेत् ।
तेन सर्पिष्का । तायुग्मान्ना । घवरान्नोजयेद्द्विजान् । तैः कर्मफलासि
द्धिरस्त्विति सिद्धिं वा चयेत । पुनर्वस्वोरिदं रूपाग्निद्वत्रेतः परं च

पूः। यद्दिवारुण्यसीत्येन मंत्रयेद्देमुदीरयन्। दिनां तत्रकाविंशत्यापादांपिरिवि
रद्धवैः। इमोरवनामीत्युस्यादृह्ब्यो ऽते तांवधूस्ततः। उत्तानपर्णेइत्यग्निस्तिस्रजिरनु
मंत्रयेत्। मूलेन तस्याश्छिधार्छित्वोपायेन स्वकरद्वये। अहमस्मीति बध्नीयादूर्ध्वे दृश्य च
२२ यालवेत्। उपतेधामिति पतिं शय्याकाले परिषुजेत्। सपत्नीबाधनं चैतत्कर्मा
ण्यत्रापि वस्यते। सपत्नीबाधनं कर्मोदसौ सूर्य इत्यनेन हि। अनुवाकेनानियतौ
वादित्यमुपतिष्ठते। वध्वः प्राच्योऽजनाद्यावद्गृहमत्यनुवासरं। यद्दृश्मणावा
न्यरोगेवा गृहीतायास्तु पूर्ववत्। न हि तैर्बीजहस्तवर्ययुक्तो ब्रह्मतरो दिह। अहनी
न्यामिति मंत्रैः सयथाल्लिंगं तु मूलकैः। वधात्राणि संमृज्य प्रतीचीनं नि
रस्यति। निरसनं प्रतिमंत्रं निरस्यापउपस्पृशेत्। एतत्कर्म समं चार्थविद ॥२२॥
बुद्धिजन्मने। तस्या वासः परादेहीत्यादिमंत्रैर्ददाति तत्। ॥ ॥३॥ ॥

अथोपनयनं गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणस्य च । तथा गर्भैकादशेषु राजन्यस्य विधीयते । एवं
गर्भद्वादशेषु वैश्यस्य षोक्रमात्तथा । कालावसंतग्रीष्मौ च शरदित्यृतवः स्मृताः । यतासु
रेनं कुमारमुपनयनकर्मणा । सं ७ स्करिष्य इति कुर्यात्तावदाचार्य आगुरुः । ब्राह्मणान् भो
अथित्वा तैराशिषो वाचयेत्ततः । ब्राह्मणान् भोजयित्वेति वचनं यत्र तत्र तु । नांदीश्राद्धं प्रकर्त
व्यं पुण्याहं वाचयेत्तथा । नांदीश्राद्धं तुरुवेद्युः केचिदाकुरिदं त्विह । श्वो भूते भोजयेद्द्विजानाशि
षो वाचनं ततः । आदौ दद्यात्तु कौपीनं मावारीं दाचमप्यथ । यज्ञोपवीतं तु यज्ञोपवीतमिति ना
वयन् । मंत्रं तस्य कुमारस्य कंठे निक्षिप्य भोजयेत् । न द्विनाक्षारलवणादिभिः भोजनं निषिध्य
ते । भोजनाद्यंतयोस्तस्य द्विराचमनमत्र हि । उष्णेनेत्युष्णमुदकं शीतास्वच्छानयेत्ततः । ताभिः

शिरन्नत्यापकं दंत्विन्त्येतयाबटोः। अंमर्थयकुशांस्त्रीस्त्री कुमारच्छिरस्यो गुरुः। येनावप
सवितेति प्रवपेत्पूर्वकं तत्तान्। तत्रास्य कृच्छ्रशर्मेति नामास्योत्स्थानमीरयेत्। तस्य च नाम य
23 हस्येवं प्रकारस्कन्तथा तथा। सर्वत्र तत्र तत्रासाविन्त्यस्य स्थान ईर्यते। तन्माता ब्रह्मचारी
वा कश्चिद्दक्षिणतस्थितः। आचार्यपश्चात्पुरेणेति वपंतमनुमंत्रयेत्। तथा दक्षिणतो येन पू
षेति प्रवपेद्गुरुः। तथा पश्चाद्येन भूयश्चरातीति वपेद्यतान्। तथैवोत्तरतो येन पूषेति प्रवपे
दिह। तन्नाम कृच्छ्रशर्मन्नित्यस्य स्थाने विनिर्दिशेत्। आनडुहे शकृत्पिंडे पवांस्निक्षिप्य तत्र
तान्। आदायोदुंबरमूले दर्भस्तंबे अथवा केवलान्। तन्माता ब्रह्मचारी वोद्धायेति निदधात्यथ ।।२३।।
कुमारं स्नापयित्वाग्निमाहरेल्लौकिकं ततः। तस्य चोपसमाधानाद्याज्यभागांताभिष्यते।।

य २

अश्मवासो मेखलाश्च कूर्चं दंडाजिने कुशान्। पात्रासादनकाले तु सहैवैतानि सादयेत्।
आयुर्दा इत्यृचोद्देशात्स्यागे वर्जितया गुरुः। तं मंत्रं नेकरे धृत्वा येहीत्याधापयत्यथ। पालाशीं
समिधं च क्षावादधाति बटुः स्वयं। अथैनमुत्तरेणाग्निं दक्षिणेन पदा बटुं। अश्मानमास्था
पयति स आतिष्ठेत्यृचा गुरुः। रेवतीस्त्वेति च द्वाभ्यां नववासोभिमंत्रयेत्। शाणः पटो वा
कार्पासिकोवाथ्यं सूत्रकृतस्मृतं। तं तं बटुं परिधाप्य य आक्तं तेनितिस्त्रिभिः। परीत्यृचा परि
हितमनुमंत्र्याचमय्य तं। त्रिवृतां मेखलां मौंजीमाचार्यस्त्रिः प्रदक्षिणं। इयं दुरुक्तादित्यृ
च्यां तेकुमारं परिव्ययेत्। परिवीय गृह्यं चैतद्वाचयीत बटुं पुनः। मित्रस्येत्येतया कृष्णा
जिनं च परिधापयेत्। अखंडमुत्तरं वासः करोत्युत्तरलोमतत्। हरिणस्य हरिण्या वा

24

च४

विकं वा स्त्रत्रुरुत्स्मृतं । परिधाप्य बटुं मंत्रं पुनरेनं तु वाचयेत् । अङ्कैर्थोत्तरेण वह्नेः सुद
र्भान्स्तीर्य्यते पुच । आगंत्रेत्येनया तस्यावस्थापनमिहेष्यते । अवस्थाप्य वाचयित्वा पुन
र्मंत्रमिमं बटुं । आचार्य आनयेच्छिष्यस्यांजल्यावुदकांजलिं । समुद्रादित्यृचा तेन [illegible] जलेन
प्रोक्षयेत्तं । सत्स्ल मंत्रेण द्विस्त्रूष्णीं प्रोक्ष्यमं वाचयेत्पुनः । गृह्णाम्यग्निहस्ते[illegible]नेदशाभिर्दक्षिणे
करे । ग्रहणं सर्वमंत्रांते सकृत्तस्य बटोरिह । एकादशाभिरग्न्यये त्वेत्येतैः प्रतिमंत्रकं । सर्व
त्र कृष्णशर्मन्नित्येवं नामास्य निर्दिशन् । देवताभ्यः परिदानं रक्षणार्थं पृथक्पृथक् । देवस्य
त्वेति पञ्चषाः स्वसमीपं नयेद्बटुं । अत्रापि कृष्णशर्मन्नित्येवं नामास्य निर्दिशेत् । जपेद्दक्षि ॥२४॥
णकर्णेथ सुप्रजा इति तद्बटोः । ब्रह्मचर्यमिति मंत्रमाह माणवकस्ततः । को नामासीति

तं पृष्ट्वाचार्यो व्रततो बटुः । कृष्णशर्मा नामास्मीति स्वं नाम निर्दिशेदथ । स कस्य ब्रह्मचा
र्यसि कृष्णशर्मन्निति तीरयेत् । आचार्यस्य नाम वदन्स्तेनुध्येवं बटुस्तथा । प्राणस्य ब्रह्मचा
र्यस्मीत्येवं प्रतिवेदेद्व्रतः । अत्रासावेषतइत्याद्यं सोशाष्टाद्गुरुर्जपेत् । मेऽजादौ कृष्णशर्मे
ति नामसाग्वदत्सोस्थले । उक्तो ते कृष्णशर्मन्नित्येवं ब्रूयात्तथा बटोः । अथ नामद्वयं तद्दत्वे
नं संवाचयेत्तथा । कुमारं योग इत्याद्यैर्मंत्रैरेकादशाहुतीः । हस्ते गृहीत्वा वाचयन्प्रति
मंत्रं तु हावयेत् । द्वितीयं च चतुर्थं च गुरुरेव स्वयं वदेत् । गुरुरेव जयाद्युक्तं तंत्रशे
षं समापयेत् । गुरुः कूर्चं पुरस्तादग्रं पश्चादग्नेर्निधापयेत् । तस्मिन्नुदग्ग्रासनं उपाविशे
८ द्राङ्मुखं त्वथ । गुरोः पुरस्तादासीनः प्रत्यङ्मुखो दक्षिणेन च । हस्तेन दक्षिणं पादमा

न्यारभ्य गुरोर्बटुः। सावित्रीं भो अनुब्रूहीत्येवं प्रार्थयेत्ततः। तस्मै कुमारायान्वा
ह तत्सवितुरित्यृचं। तां पच्छोर्धर्चशः सर्वां सावित्रीं स गुरुः क्रमात्। व्याहृतीर्विहृताः
स्तस्याः पादादिषु नियोजयेत्। तथैवार्धर्चयोः स्यातां कृत्स्नायां भूर्भुवांयथा। ॐकारं
पूर्वमन्वाह तत्सत्पादे नियोजयेत्। भुवो भर्ग इति पादे तथा स्वर्धियो ऽत्र च। तथैव भूस्त
त्सवितुरित्यर्धर्चे भुवो धियः। स्वः तत्सवितुर्विरिति कृत्स्नायामेवमेव च। अपि वा व्या
हृतीः तस्याः पादाद्येतु पृथगावपेत्। आचार्योऽकेनाद्धमित्येतेनोत्तरमात्मनः। श्रया
वीत मो छं सं स्पृश्य पाश्चायोनि नामग्रहोत्तरन्। अश्मन इत्यादिनैवाचार्योऽकेन बटुश्च सः। हस्त ॥२५॥
द्वयेन युगपत्कर्णौ स्वस्याः संस्पृशेत्। सुश्रव इत्याददीत दण्डं माणवकः स्वयं। स पाला

शो ब्राह्मणस्य दंडो त्र विहितस्तथा ।। नय्यग्रोधोपवाऽ॰ग्रोस्कंधजः क्षत्रियस्य च । वैश्यस्य
बादरो वोदुंबरो वा पक्षियस्य च । एतस्य सर्ववर्णानामेके दंडं वदंति हि । अथो गुरुः स्मतंच
मइत्येतद्वाचयेत्ततः । गुरोर्वरं ते ददामीत्युक्त्वास्मै स ददाति च । समदशाह्र लोपान्याद्वे वस्थे ले
त्युपक्रमात् । देवि दक्षिण इत्येतमुक्त्वा रुद्राय गामिति । ते नामन त्वमश्यामित्याद्युक्ता न
स्तां गीरसः । प्रतिगृह्णाति त्येतेन प्रतिगृह्णाति तां गुरुः । स ए॰वोदायुषेत्येन मुञ्जीपय
ति मंत्रतः । उच्छाप्य वाचयेन्मंत्रे पुनरेनं बटुं गुरुः । तच्चक्षुरिति दर्शान्मंत्रैराचार्यवाचि
तैः । आदित्यमुपातिष्ठेत स कुमारस्ततो गुरुः । यं कामयेत न मनोन वियुज्येतायमित्यथ । य
स्मिन्नन्नं तं मिव तितेव गृह्णीयाद्दक्षिणे करे । असौ स्थाने तस्य नामकृच्छर्मनिनीरयेत् ।

यद्याचार्यः श्चतुर्वेदी सर्वशास्त्रविशारदः । शक्नोति चाध्यापयितुं तदेवं नान्यथा भवेत् । अ-
26 हं तं धारयेदग्निं क्षारस्य लवणस्य च । क्षारस्य मधुनश्चापि वर्जनं ब्रह्मचारिणः । तमग्निं तु
परिस्त्वेति हस्तेन परिमृज्य च । अग्नये समिदित्येतैस्तस्मिन् द्वादशैर्बटुः । द्वादशैव समि-
धो ग्राह्या प्रति मन्त्रकं । सर्वत्र समिदाधाने नोद्देशत्याग इष्यते । अन्ते पितृभ्यो हस्तेन
कुर्यात् परिसमूहनं । धर्मसूत्रमिदमुक्तं मनोन्यनाधिकं भवेत् । आहृत्य समिधो रण्याहं ८
न्यस्मिन्नपि लौकिके । वृद्धौ प्यहा दुग्धमपि स्यादेवं प्रत्यहं सदा । सायं प्रातः सायमेव वा
समावर्तनादिदं । आचार्यो ब्रह्मचार्यसीत्यनया शिक्षयेत्यमुं । बाढमित्येव सर्वत्र प्रतिब्रू-
याद्व्रतं बटुः । गुरुःस्तस्मान्नरिकं तु किंचित्पात्रे ददात्यथ । मातरमग्रे भिक्षस्वेत्याह बोधा- ॥२६॥
यनोदितं । नैसमावर्तते सोपि ब्रह्मचारी ततः परं स्वतन्त्रे किंतु गुरुस्तूष्णीमन्यदा सः कुमारकः ॥

परिधाप्याद्ददीतास्य यत्पूर्वं परिधापिते । सप्तदशाङ्गुलोपान्त्यवासो यस्यत इत्यूर्या ।
पालाशं कर्म प्राच्यो न्मुच्यते न तदन्यथा । आमन्त्रे दातंडुलानां त्रीण्यहानि समा
चरेत् । बटुश्चतुर्थदिवसेष्वतास्तु रात्रु स्वदेत् । पालाशं कर्म करिष्य इत्यस्मिन्पा
वके यतान् । स्थालीपाकप्रकारेण पश्चात्कुर्यात्प्रतिष्ठितं । अग्निधार्यत्येतमथा
चार्येण सहितो बटुः । प्राचीमुदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य तत्र तु । अधः पलाशवृक्ष
स्य पूर्वेण चोत्तरेण वा । स्थण्डिलानि त्रीणि चोदगपवर्गाणि कल्पयेत् । यथाक्रमं
तेषु बटुः प्राङ्मुखो विधिपूर्वकं । प्रणवः श्रद्धामेधाप्रत्यङ्मुखाः समर्चयेत् ॥
स्थालीपाकाद्बलिं दत्वा प्रणवं चोपतिष्ठते । यश्छन्दसामित्यारभ्य नव वाक्येस्ततः

27

परं । श्रद्धां देवीं श्रद्धया ग्निरिति सूक्तेनोच्चाप्यथ । मेधां देवीत्यनुवाके मेधां च तु जिरप्या
थ । पलाशमूले तद्दंडं विसृज्यान्यं समंत्रकं । आदाया चार्येण सह गृहमागच्छतीति त
त्र ॥ ॥ अथ वेदं समधीत्य स्नास्यन्गुरुदक्षिणां दद्यात् । ब्रह्मचारी प्रविश्यात स्त द्वार मपिध
र्मणा । अंतर्गतो मापिधाय स्तत्र न मेत दहर्यथा । आदित्यो नाभितपेन्नैव तथा मध्यंदिन
स्य । प्राणानायम्य च स्नास्य इति संकल्पयेदथ । लौकिके वह्नि मानीय प्रतिष्ठा
प्य यथाविधिः । तस्य चोपसमाधाना द्याज्यभागांतं मष्यते । तत्रैव वस्त्रे च सौवर्णमाद
र्शेत्व मणी स्रजं । चंदनं च प्रवर्ते विशी तोष्णकं च केयूरं । छत्रं च वैणवं दंडमादर्श किट मं
जनं । उपानहौ शाल्मकाष्ठं मौदुंबरं यवान्कुशान् । स्नानचूर्णानि च सहसाद्ये ॥२७॥

त्पा त्रासाहने ।पालाशीं सन्निधेयंक्ता वा दध्यादिममित्यृचा । पश्चादग्नेः कटएरका
यां वोपविशत्यथ । स्तुराशि मंत्रणं अपो ह्रिपायुषमिति लृचा ।शिवोनामेति कस्मैचि
ब्राह्मणाय प्रयच्छति । तेनापां संसर्जनादि वपनं कारयेद्व्रतत् । न्वेवं चेत्संनिधानां ते स
मानमुपनीतिवत् । ततो प्रविश्य पश्चार्द्धे अजस्य ब्रह्मचारिणे । भवि[illegible]स्यमेखलांददया
न्मूले औदुंबरस्य सः । इदं स्तबेवोपगृह्नतीदमित्यादिना चतां । शर्मणो गौतमस्य स्त ४ राम
३ नि. त्यस्य नामगोत्रके । अमुष्या मुष्यायणयोस्तानेशर्मेत्यसौ वदेत् । आपो हिष्ठेति षड्
भिः सिंचत्यात्मानमंततः । अद्भिः स्तस्त्रीभिः श्रितानिः शीतोष्णाभिः सह ततः । दश्व
नान् धावते न्वाद्यायेत्योदुंबरदारु णा । इद्दन्तिं तां गः संस्नातः स्नानचूर्णैस्तथा

गो ४

28

विधैः। सोमस्येत्यहतं वासः परिधायोतरं श्रुत्वे। सर्वें नमो ग्रहायेति देवताभ्यश्चंद
नं। दत्वा तत्र नमो ते स्तैस्त्रिभिर्मंत्रैः सुवासितैः। अप्सरस्विति तच्छेषेणात्मानमनुलिं
पति। अत्राश्वलायनो कत्वा मुखमये नुलिप्यते। पिहितं वज्रवेड् यदि नैवोजयतो
मणिं। सूत्रप्रोतं च सौवर्णं मुद पात्रे प्रदक्षिणं। त्रिः परिह्लाव्याविरतमियमित्यन
यावतं क्षपाशोसीत्यृचा कंठे बध्नीयात्यवसानया। अथैवं बदरीबीजमऽयं सव्येक
रे मणिं। तूष्णीमेव परिह्लाव्य तूष्णीं बध्नात्यतः परं। अहतं परिधानीयं वस्त्रं पारदधा
तिपि। रेवतीस्त्वेति मंत्रैस्तत्स्वयमेवोपनीतिवत्। आबध्याऽउडते तस्य दशायां च ॥२९॥
हिरण्मये। दर्व्यग्रे स्थापयित्वाऽप्यमानीय तदुपर्यथ। तेनैवायुष्यमित्यस्यावाऊ

ती: प्रतिमंत्रकं। कृत्वाज्यादिकं सर्वं तंत्रशेषं समाप्य च। प्रवर्त्तमेकं मायुष्यमित्येवै
तान्निरहणि:। दक्षिणे कर्ण आबध्य सव्ये प्येवं द्वितीयकं। स्रजं शिरसि बध्नीत शुभि
के शिरस्त्यथ। अथवा यामाहरदित्यृचांजीताक्षिणी ततः। पुगपत्रैक ॐ देन यदांजनमि
तित्यृचा। मयि पर्वत इत्याद्येश्चतुर्भिरथवांजने। अथादर्शमवेक्षेत यन्मे वर्चः परेत्यृचा॥
प्रतिष्ठ इति पुगपदुपमुंचेदुपानहौ। तथैव तूष्णीमादाय छत्रे प्रजापतेरिति। पङुपात्म।
नमेवाभिछा। यदयत्यथ वैणवं। तथैव दंडमादाय देवस्य त्वेत्यनेन च। नक्षत्रोदयपर्यंत
वाचंयम स्थत्पतः परं। प्राचीमुदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य तत्र च। देवी: षडुर्वीरिति षडुपस्था
यदिशस्ततः। माहास्म हीति चार्थेन नक्षत्राणि निशाकरं। ततो मित्रेण निक्षित्य गछे

त्यग्निमनाश्रमं। अथापरमेतदेव समावर्त्तनमुच्यते। प्राणानासमायम्यापरविधिनास्ना
स्यइत्यपि। स्वेकल्पमेखलादीनि लिंगानि ब्रह्मचारिणः। त्यक्त्वा तूष्णीं पुण्यनद्यादिषु स्ना
29 त्वां तरं तथा। वासः परिदधात्यग्निं प्रोक्षिपस्वाहरेकुहात्। यत्र क्कचेति विधिनोपसमाधाय
तत्रैव। पालाशीः समिधो वन्हौ तूष्णीमेवादधातिहि। तूष्णीं होमस्तु मनसाध्यायन्नु प्रजा
ापतिं। केशश्मश्र्वादि वपनं दंतानां धावनं तथा। चंदनेनानुलिप्यैवमणीं बध्नीत
पूर्ववत्। वस्त्रं परिदध्यात्पुत्रं कुंडले कर्णयोर्न्यसेत्। स्रजं शिरसि बध्नीयाद्दक्षिणी
आंजनं तथा। अवेक्षेद्दर्पणं चोपानहौ चप्रतिमुंचति। छत्रमादायदंडं चेतीदं स ॥२९॥
र्वममंत्रकं॥ ॥यत्रास्मै स्नातकायार्घ्यायपूजां कुर्वंति तत्र तेः। दत्ते कूर्चे पाद्य

सोन्सरज्योराष्ट्र-तत्यथ। एवमुत्तरमेत्राभ्यां राज्ञ्यायस्कपतिस्तथा। यथालिंगं राष्ट्र-मदित्यादि
भ्यां संविशत्यथ। आपः संगृह्याह दातापः पाद्या इत्यथो वरः आपः पादावनेजनीरित्यापः स्व
अ २ जिमंत्रिताः। प्रथमं दक्षिणं पादं ब्राह्मणाय प्रसारयेत्। प्रक्षालयित्रेऽङ्गुष्ठाय सव्यं पूर्वं तथैव च।
तत्प्रक्षालयितपादस्तं च पाणावुपस्पृशेत्। मयीति यजुषा स्वस्य प्रतिलोमेन पाणिना। हृत्
देशं स्पृशेत्कुर्याज्जलसंस्पर्शनं ततः। पात्रे पुष्पाक्षतयुक्ता आप आनीयमृन्मये। अधस्ता
उपरिष्टाच्च कूर्चाभ्यां परिगृह्य ताः। अर्हणीया आप इति आह दाता वरायसः। आमागन्नि
त्यर्च्यापूज्यस्ततस्ता अभिमंत्रयेत्। दत्तातास्मामपामेकदेशास्तोके यथा शनैः। स्वस्यांज
लौदीयमाने विराजइति संजपेत्। निनीयमानं तच्छेषं पुरस्तात्सजके नव। समुद्रमिति

मंत्रेण सोऽनुमंत्र्यते वरः। अत्रवाप्तोऽनंते वा दाता प्रस्थापवशक्तितः। वस्त्रकुंडलधेन्वादि दद्यादि
तिसुदर्शनः। इह केचिन्मयच्छेति अह्नस्तूत्रे द्वितीयकं। अन्यपात्रे यथा कांस्ये संसृष्टं दधिमाध्वाति ।
३० महता कांस्यपात्रेणैवापिधाय ततः परं। अधस्तादुपरिष्टाच्च कुर्वीभ्यां परिगृह्यते। मधुपर्कस्तं नि
ग्राह्य तमेके सर्पिषा सह। चिह्नं तं पादुः मध्ये केधानाञ्जिः सकुन्नि विंदुः। मधुपर्कं प्रतिगृह्यापिधा
नमपनीय तत्। ततस्त्र्यया इति वा त्र्यांशस्पस्तमभिमंत्रयेत्। अमृतेति प्रथमेन पीत्वाचामेत्
तं पुनः। प्राश्नाति मधुपर्कस्य स्त्रिर्वा मधुनरस्त्वृचा। प्राशनं ततस्त्वजानीयादिति सूक्तमंत्रतः सकृत् ।
अमृतेति द्वितीयेन पीत्वाचामेऽञ्जले पुनः। अनु याप्यापयतच्छेषं समावृत्तायदीयते। प्रतिगृह्य
मधुपर्कं राजा चस्थपतिस्तथा। दद्यात्पुरोहितायस्या प्राशनांते ततः परं। पुरोहितस्याप्राते
रंतु राजादेरेव कर्मनत्। प्राशनेनुकृते दाता गामिति प्राह गौवरः। यदि संज्ञपनं कुर्यादोर ॥३०॥

सीत्यग्निमंत्रयेत् । अमुष्येति पदस्थाने तानुर्नामवदेदिह । रामशर्मणइत्येवं तौ दत्ते तां गोततः प
रं । संज्ञप्यो लिवद्यायवपां श्रपयेदथ मध्यमं । अंतमं वा पलाशस्य पर्णं लौकिकसर्पिषा । उपस्ती
र्यवपां कृत्स्नां सकृदेव वदायतां । अभिघार्याग्निरित्येतपर्चास्याम्नौ जुहोति हि । अन्नं शिष्टाव
दानैश्च सहितं नोजयेद्द्विजः । गोरालभनपक्षो यं त्याज्यएवं कलौ युगे । पश्चात्कृज्ञे जपेत्सूक्तमुपस्त्री
न्यमश्नो वर्द्धतामिति । उपांश्चेवो मुसृज्जतेत्युच्चैस्तां सगृहे नयेद्गृहं तू । निवेदनादि गोरेतद्वेदाध्यायाया
य नान्यथा । वेदाध्यायश्च सः सांगः सार्थविद्विदेवयः । स्रउपायासिहमं न्वनुदत्ता मृतामितीरयेत्तु ।
मृतामित्यादिभिः पंचमंत्रैस्तदग्निमं न्ययसः । उपांश्चेवो कल्पयतेत्युच्चैर्भूयाद्वरः स्वयं । ततस्तं भो
जयेत्सूत्रमित्याहात्र सुदर्शनः । आचार्यश्वशुरराजन्यारद्दे महणं । ऊर्ध्वं संवत्सरात्कुर्या
दागते त्वयः पुनः पुनः । सकृत्प्रवक्त्रे विवाहकार्यं नवपुनः पुनः ॥ ॥सीमंतोन्नयनं कुर्यात्स्व थ

31

मेगर्भ एवतु । मासे चतुर्थे गर्भस्य गर्भे गर्भे न तद्भवेत् । तत्रेमां गर्भिणीं पत्नीं सीमंतोन्नयनेन तु ।
कर्मणा संस्कारयेद्धृत्वा गुरुसंवृद्धे त्पतिः । ब्राह्मणान् भोजयित्वा तेराशिषो वाचयेत्ततः । अग्ने रूप
समाथा नाद्याज्य भोगांतभिष्यते । शल्लीं दर्भपुंजीलान् शलालं तु ग्लप्समप्यथ । यवान् तद्वद्ध्यु
नवेति सादयेत्पात्रसादने । जुहुयादाहुतीस्तत्रेत मन्त्रारभ्य तेव धू । धाता तायस्वाहा हदेत्यूश्चिरद्दो
ताः प्रतिमंत्रकं । ततो जयादिकं सर्वं तंत्रशेषं समापयेत् । पश्चादग्नेः प्राङ्मुखीं तामुपवेश्याथ ध
मेवसः । पतिस्त्रेण्या शलल्या च दर्भपुंजीलकैस्त्रिभिः । गोछेदुंबरतरो णफलसंघातकै
नस्य । सव्याहृतिभ्यां राकामित्यृग्भ्यां सीमंतमुन्नयेत् । वीणापागाथ्यां गायतामिति प्रेष्यति गाथि
नौ । गायेयातां तु साल्वा[illegible]नो सोमं धारिरिति विभो । सोम एवेति वान्येषां संबुध्यास्यामस्तावि
ति । समीपस्थ नदी नाम गंगे रस्ये वनिर्दिशेत् । यवान् विरूढान् ग्रथितान् बध्नीयात्स्त्री शिरस्यथ । ॥३१॥

नक्षत्रोदयपर्यंतं वाचंयमस्त्वतः परं। प्राचीमुदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य तत्र च। अन्वारब्धपता
दीवत्सं व्याहृतीश्च जपेत्तथा। वाचं च विसृजेद्देतद्रूपाः केचिद्विरे॥ ॥तृतीये वा चतुर्थे वा मा
से पुंसवनक्रिया। ऊर्ध्वानुष्ठ्य च नक्षत्रे तद्वचतुर्थे भवेद्यदि। षष्ठे स्यैव सीमन्तं ऊर्ध्वादिति सुदर्शनः।
तत्रेमां गर्भिणीं पत्नीं पुंसवेनेन कर्मणा। संस्करिष्यति वदे घृतासु राजुरं पतिः। प्राचीनटस्य प्राशा
खास्याद्दुदीच्यथ वा ततः। फलद्वयेन संयुक्तं माषहस्त्याग्रोऊरां ततः। अग्नेरुपसमाधानाद्यत्र सीमं
तवद्भवेत्। प्रहे गां वस्त्रे द्यन्तु जौ स्यादवेन्या त्रसादने। तथाग्राह्याः परिधयो शम्या नेह कदाचन।
होमास्युरन्वारब्धायां धाते त्ये प्रजया दिच। तेत्र प्रोक्ष समाहेतु द्यस्तुत्रे निधापतो। वटश्रृंगामनु
त्पन्नेरमलं जलाकन्यया तथा। द्यस्तुत्रां तरेणे वपघयित्वानुतद्रसं। प्रासज्ञाच परिस्ता च जाकांपश्चा
द्धविर्भुजः। शाययित्वा प्राक्शिरसं तां पुंसवनमित्यथ। अंगुष्ठेनौषधमुखस्यास्तु दक्षिणे नासिका
पुटे। तद्रसं त्वानयेत्तस्याः सा चाग्नजोक्तिरत्यमुं। आज्यतनात्रजो जयित्वा ते राशिषो वाचयेद

स्ख २

दिह। यं गर्भपुत्रमिच्छेत तस्मिन्कर्म जन्वेदिदं। प्रतिगर्भमिदं कार्यं कर्मेत्यन्ये वदन्ति हि॥ ॥अथ त
32 र्वल्ली चिरकाले प्रसवे पीड्यते यदि। येन शीघ्रं प्रसूतेत तस्मिन्पुंसवनमुच्यते। तत्रानुक्[illegible]नशु ६ २
रावेण प्रवाहतः। अनुलोमं गृहीतं तु जलमाहृत्य पादयोः। अन्तर्वत्न्या निधायाथः पुष्पिकाख्यां
महौषधिं। स्वयं पीडाशुष्यमाणां स्त्रियं हस्तद्वयेन तां। मूर्ध्नि जिघ्रेति पञ्चपाणिमत्स्याहृतवा
रिणा। तथैव सोमं इत्यग्निरवोचेदिति सजितः सलं वू॥ ॥जातमात्रे कुमारस्य जातकर्म विधीय
ते। स्नात्वावस्यत स्थितेन कुमारं जातकर्मणा। संस्करिष्य इति वदन्दद्यात्तासु त्त्वा वस्त्रं गुरं। वास
त्रेण दिवस्परीत्यनुवाकेन तं स्तुतं। अन्ते त्रिमूर्ध्यास्मिन्नहमिति स्वां केनिधाय च। अङ्गादङ्गादिति
द्वाभ्यां मन्त्रमं त्र्यपुनस्तथा। एतान्त्वां मूर्ध्नि घ्राणमेतेतस्य च वदेत् क्षिणे। कर्णे जपेदसौ स्थाने न
क्षत्रं नाम निर्दिशेत। कृत्तिका रोहिणी मार्गशीर्षं ईक पुनर्वसौ। तिष्याश्लेषे तथा माघ तथा फ ॥३२॥
ल्गुनं फल्गुने। हस्ते चैव तथा स्वाति विशाखा पितरः परं। अनूराधं तथा ज्येष्ठ मूलकाषाढ्वा

ष्यप । आषाढश्रवणश्रावणापिष्याथश्रविष्ठय । शतानि षग्वापिश्रा तन्नि षडस्रो ष्ठपादच ।
त्रोष्ठपादरेवताश्वयुग्वाप्याश्वयुजाथवा । अपभरणवाप्यापभरणीत्येवमेवतन्तू । रहस्यमेव
निर्दिश्य कर्माणि स्यान्नचान्यथा । घृतं मधु इति संसृज्य गोस्यपात्रेन्व धापयच । तस्मिन्दर्भेण नि
ष्कर्षे बुधास्वर्णशिरवे वतन्तू । मेधां त इति मन्त्रे स्तद्द्धान्ते प्राशायेसकृत । अन्तेसकृत्स्नापयित्वा
स्तेक्षियेत्वेति मंत्रविनिः । दधि घृतेवसंसृज्य पृष्टवदाज्यं तथैवतन्तू । भूस्वाहेत्यादिभिस्तेन कांस्य
न प्राशायेत्तथा । तच्छेषमाङ्गिः संसृज्य गोष्ठेन्यो निनयेत्तथतः । मा ते कुमारमित्येनं मातुरङ्के नि
धापयेत् । अयं कुमार इत्यस्याः पायवेद्दक्षिणस्तनं । यद्भूमेर्हृदयमिति द्वाभ्यां भूमिं स्पृष्ट्वा पिता ।
शपिष्यतेयत्र बालस्तत्राभिमृशतीहच । त्तमौ तमभिमृशायामाता संवेशयेत्यथ । तं सावि
से नामयतीत्यनेनाभिमृशत्यसौ । आपः सुप्तेष्विति शिरः समीपं बालकस्यतु । पूर्णकुंभं निधा

याग्निं श्रोत्रियस्याहरेद्गृहात् । यत्र ह्यवेति विधिनोपसमाधाय तत्र च । फलीकरणसं
मिश्रान् सर्षपान् प्रतिमंत्रकं । अयमित्यष्टभिः स्त्रिः स्त्रिर्जुहोत्यंजलिना तत्र च । स्वाहाकारेण च
तूष्णीं द्विर्द्विः स्यान्मंत्रतः सकृत् । सूतिकागृहपालान्सुसंप्रेष्यति ततः परं । प्रविष्टे प्रविष्टए
वेन्यु ततः परं नुयोजयेत् । तूष्णीमथवा वा जपतेत्येवं तूष्णीं नु ते पुनः । प्रविश्येवा विक्वे बेना वप
न्त्यस्मिन् हविर्भुजि । तूष्णीं दशाहं कर्तव्यमेवं तैः प्रत्यहं ततः ॥ ॥ दशमेहन्युत्थितायां सूतिका
यां गृहात्तथा । स्नातायां तस्य पुत्रस्य पितरौ सहितौ च तौ । पुत्रस्यास्य नामधास्या वहइत्ये
वमाण्डरं । सत्वा नामास्य द्व्यक्षरं चतुरक्षरं । वां नाम पूर्वमाख्यातो तरं घोषवदादि
व । अंतरं तस्थ दीर्घाभिनिष्ठानां तमथापि वा । यास्मिन्नुस्विप्युपसर्गः स्यात्तत्प्रतिष्ठितमेव ॥३३॥
हि । देवतानामृषीणां वा स्वपूर्वेषामथापि वा । अभिधायकनामानि स्युर्बौधायनशास

नात् । अयुग्माक्षरमेवस्याः कुमार्या नाम नान्यथा । ब्राह्मणान् भोजयित्वा तैराशिषो वाचये
त्ततः । जातकर्मादिकोक्तास्ताः स्युः कुमार्या अपि क्रियाः । संस्काराः शरीरस्य यथाकालं यथा
क्रमं । पदार्थास्तत्र निर्दिष्टाः कर्तव्या मंत्रवर्जिताः । नेत्रप्राशनवपनादयो होमवर्जिताः ॥ ॥
प्रवासादेत्य पुत्रस्य कर्तव्यमभिमंत्रणं । अंगादंगादिति द्वाभ्यां मूर्ध्नि च घ्राणमप्यथ । अस्मा २३
भवेति पदस्थाने यद्दशम्यां कृतं शिशोः । नामकर्मणि तन्नाम कृष्णशर्मेतीरयेत् । याम्यकु
र्वन्ति रायुष्मान् भवेति पंच जपेत् तथा । एतत्त्रयं प्रतिपुत्रमावर्त्य पठेत् सर्वदा । सर्वेस्मादिति
यजुषा । नाम्नाभिकल्पको तदा । अभिमंत्रयतेत् स्याना व घ्राणं जपेत्तथा ॥ ॥ षष्ठेथ जन्म
नो मासे स्यादन्नप्राशनं न मुच्यते । तत्रापि तेन कुमारमन्नप्राशनकर्मणा । संस्कारिष्य इ
ति वदेद्यतास्तुरागुरं ततः । ब्राह्मणान् भोजयित्वा तैराशिषो वाचयेदथ । दधिमध्वोदनं स

पिरिति संस्त्र्यते शिशुं । चतुर्थ्यां तूरपांत्वेति प्राशयेत्सकृदं ततः । असौ स्थाने तस्य नाम क्र
शर्मेति तीर्थेन । तैत्तिरीये पणमांसेन त्वके न प्राशनं विदुः । । जन्मनोधि तृतीयाब्दे कुमार
34 स्य विधीयते । पुनर्वस्वोश्च न दान्नै चौलकर्मात्र मंगलैः । स्नात्वा वस्त्रपितात्पितैन कुमारं चौल
कर्मणा । संस्करिष्य इति वदेद्यतासुः पूर्व मातुर । ब्राह्मणानां भोजनं ते राशिषो वाचनं
तथा । उपनयनवच्च कुर्याच्च कुमारस्य वह्नौ जनं प्लौकिकाग्नौः प्राप्त्यादि हुत आपात्र सा
दनात् । शालत्वीदर्भपुंजी लांछलात्तुल्य पक्षकं क्षुरं । शीतोष्णोदकेदर्भांश्च कृत्यानड्हयवा
न् । इत्यासाद्योऽथ जागोते त्वाचारक्षे कुमारके । सीमंतवत्तथा नादि कुर्याद्दापरिषेचनात् ।
कुमारमपरेणाग्निं प्राङ्मुखं चोपवेश्यते । पिता त्वेण्याशालत्वा चदर्भपुंजीलकैस्त्रिभिः ॥२४॥
ग्रंथा लुत्स्पसके नापित हस्ते केशान् दक्षिणाः पृथक् । वप्त्व्यां शिरवा थोंश्च कृत्वा स्व

प्रवर्षय:। यावंत: स्युस्तावतीश्च निदधाति शिखा: पृथक्। अथवा कुलधर्म: स्यात्स्वगृह्ये
वा यथा तथा ।। शिखा: कुर्यादपांसं सर्जनादि करोति तत्। न वेलो शानिधानांते समानमुपनी
तिवत्। प्रदानांत्यनिदधात्ये न क्षुरं तद्वपने कृते। अथ हि कर्मनिवृत्त: स्यात्तेन स्नाते कुमारके
आसीनाय दक्षिणतो ब्राह्मणपाद ददातिगां। यद्यन्य: स्यात्त्रैकालिक:। नीत दानस्यै ददाति तां।। ।।
अथ गोदानमन्यस्मिन्नप्यू सोह्रेव षोडशे। तत्रैव ब्रह्मचारिणं अ गोदानाख्येन कर्मणा। सं
स्करिष्य इति वदे घृतासुरां गुरं गुरु:। करोति द्विज तुल्याघ्रावरदानाद्यौलवत्। विशेषा स्त
त्र वपने वापये सर्वं कुंतलान्। स शिखा नपि वा नात्र शिखावापवपनं भवेत्। तथा कि निवपना
ना वाच्छलत्यादि निवर्तते। ब्रह्मचारी वरं दद्यात् वा पापि वतत्र च। ब्रह्मचार्यग्निगोदानोथ
वा द्वे स्यात् स षोडशे। अस्मिन्य सोकृत आसमागांते कुर्यात् कुरु:। तस्या ग्नये कांडर्षय स्वाहे

त्यग्न्यस्समेत्नैवेत् ।ब्रह्मचारी ब्रह्मचर्यं चरेत्संवत्सरं बुधः ।समाप्ते [illegible] ध्ययने पीहेत्याकूरकेम
नीषिणः ।आकुः स्त्रिषु वर्णे स्नाने छेदो गाः प्रत्यहं त्विह ॥ ।गृहारंभमथो वक्ष्ये प्राणानाय्मव्य
35 नत्रव ।गृहारंभं करिष्य इत्यवे संकल्पमावरेत् ।अथागारार्थं त्येताग्नि प्रेतो गाग्ने कुवश्च्यसः
नैऋत्यां दिशि निम्नः सस्ते खनित्रादिनो हृतं ।पांस्वाकर्षणपात्रेण पालाशेनाथवा तथा ।श
मीमयेन तामेव यज्जुमेरित्युदू • हृति ।एवं त्रिर्मंत्रतः कृत्वा प्रागुदक्प्रवणं कृतं ।तं च स्यानेत्य
ग्निमश्यस्थूणागर्तान् प्रदक्षिणं ।कर्मकारैः खानयित्वा बहिः पांसुनुदृष्य च ।द्वारस्थूणांग्नि
निष्क्रमतो दक्षिणां मवटे ततः ।द्यान्यामिहेव तिष्ठेति निदधाति ततः परं ।द्वारस्थूणां तथा स
व्यामेतास्यांनिदधाति हि ।तथा खातमितराभ्यतक्षीमन्वावधापतः ।आधीयमानं तद्वृश ॥३५॥
मन्ते नेत्यभिमंत्रयेत् ।अगारं निर्मितं ब्रह्म च तदित्यादिभिः क्रमात् ।तन्मध्ये वास्तिगायगतेदि

मुखवध्याज्जिमं त्रयेत् । पंचमे मध्याज्जिमुखोमन्तान्केषां विदत्रय । द्वितीयादि त्रिमंत्रे
पुरस्ताणइत्यनुषज्यते । । गृहप्रवेशं करिष्य इति संकल्पयेदथ । इहानियतसंख्याकुं
पाल्लोशैवाशमीमयं । इध्ममादीपयत्योपासनाग्नेस्तदभावतः । पवनेतस्मुहूर्त्यो द्वि
पमाणइतिरिचा । तत्राहर्लिंगपारीत्रावह्निवेद्माशिल्पिगणा । वह्निं चयजुषेदस्येत्यगा
रं तं प्रपादयेत् । विधिवत्संस्कृतेदेवोगारस्य प्रागुदक्तः । अभूतानिमित्येतयज्ञासंस्था
पयेद्व्रतं । आनीयस्थापयेदग्निहोत्रं चेद्धुनेवाहि । तस्माद्ध्येयमिप्यमुद्धानारव्यमणिकं
स्यच । नवन्यायतनेतस्मिन्सर्वतोयानकुशांचकुर्वन् । संस्तीर्यतेषुत्वपतइति व्रीहीन्यवां
स्तथा । सुप्यतेष्ठ दधानेतं प्रतिष्ठापयतिक्रमात् । अरिष्टाइतिनत्रोदकं तांश्चतुर आनयेत् ।
मन्त्रावृत्तिः प्रतिकुंभेऽन्यस्तेषु घटोयदि । कश्चित्तदानुतंन्मातिर्भिमिमित्यनुमंत्रयेत् ।
अग्नेरूपसमाधाधायाऽस्य नागांतऐवतु । वतस्त्रींकुपाद्वासोब्यतइत्याकृतीः क्रमात् ।

ना०

ततोऽन्नमादिकं सर्वं तत्र शेषं समापयेत् । उदकं जेनाथसहस्तुपात्रेन निवेशनं । गृहं प्रि
वेशिावमिति त्रिरंतः परिषिंचति । अग्निहिणेततः कुर्वं नीजयेत् सचतु मिद्धिं जान्रू । अ
36 रूपैरोदनेनाथ वाचयेदाशिषस्तेनस्वतः । व्यावश्येदान्नाबादिपः कुमारः करोतिहि
मथयहेण गृहीतसः पिशाचेनापि वामुना । हस्तस्य च पित्रादिस्तपसा नशनादिना ।
युक्तः स्वग्रहमोक्षार्थमवाप्य इति वा गुरेत् । जालेनाच्छाद्य तं केसं लोह घंटामथापि वा ।
अन्येन वादयन्द्वारं कृत्वा कुर्याद्यपाय च । तेनैव मार्गेण संतो प्रपाद्य कितवस्थलं । उ
त्या हृद्वैवो दत्त तत्रास्यानुचिलीनककलानिधा । सुप्त्वातानेतेपुतेनुनिपात्यन्न वणोनच । मिश्रे
णदध्नो जलिनामंत्रैः कुर्युरस्त्यथ । अवोक्षेत्सहृदेवोतएतदंतेहिवादनं । प्रातर्मध्यंदिने सा
यमेवमेव पुनः पुनः । कर्तव्यं अन्यहं तावत्स्यापावद्गदो भवेत् । यः शांखवधमावद्दतिशं ॥३६॥
खीस च कुमारकः । एवं वत्तपसापुत्रस्त्वापि त्रादिस्त्वथैव च । शांखवग्रहविमोक्षार्थमिति

बेत्स्य इतीर्यते। द्वाभ्यामेतेन इत्यश्याममज्जिमं स्यशिरस्यथ। स ह देवाज्ञिषिंयेत मुदङ्ङ्नेन
न यो ततः। अभिवैधिइत्यूचे वं स यावदग्दो भवेत्। प्रातर्मध्यंदिने सायं कुर्यात्पूर्ववदे
वच। ।श्रावण्यां पौर्णमास्यां तु सायंहोमादनंतरं। स्वसर्पबलिनायक्ष्य इति संकल्प
येत्दय। प्रतिष्ठिताग्निघारां तं स्थालीपाकं तु पूर्ववत्। कुर्यादाग्नेयरूपसमाधानाद्यमि
मुखाकृतेः। तत्र पात्रप्रयोगे तु दर्व्यादीनि प्रयुज्यते। उदपात्रं च धानादिपात्राणि च
सं ५ करोत्तथा। मार्जने तु दर्वीभ्यां सह हस्तौ प्रतापयेत्। अन्यो दर्वी च हस्तौ च संमार्जेत्प्र
ति तापितौ। पुनः संप्रोक्ष्यपेद्दर्भान्नद्भिरित्यादिकं समं। स्थालीपाकाद्देवदाय हविः प्रत्य
भिघार्य च। स श्रावण्यै पौर्णमास्यै स्वाहेति जुहोत्यथा। अन्यो जलोयजमानस्यापस्ती
र्यावदापव। द्विःपान्नाशस्य पुष्पाण्यज्ञाभिघार्यक्रमात्त्रिभिः। जंध्रोमशाकइत्याद्यैर्जु
होति प्रतिमंत्रकं। तिस्र आरग्वधमय्यः समिधो जुहुयात्ततः। त्रिभिरिंद्र जहीत्यादिमंत्रै

37

स्त्राः इति मंत्रकं ।समिधां देवतोद्देशेनात्रत्यागोऽभवेन्नतः ।आज्याहुतीश्चातस्त्वस्मिन्तस्त्यमि
त्यादिनि क्रमात् ।कृत्वाज्यपादिकं स्थालीपाकान्निर्भुक्तशेषतः ।अत्राग्नये स्विष्टकृते स्वा
हेति स्विष्टकृद्भवेत् ।दर्व्या सहाज्यलेशं पाञ्जनमन्वः कुर्वीतेति हि ।परिधिप्रहरणादि तन्त्रशेषं
समापयेत् ।सक्तून् सर्वेऽर्जितैरेव कृतानुद्धानाश्च तण्डुलैः ।तथान्नाद्यन्नानाज्यनेवान्यं व्यञ्जनं
स्थगरं तथा ।उशीरमिति संभारानादाय वाग्यतो गृहात् ।प्राचीमुदीचीं वा दिशामुपनिष्क्र
म्य तत्रैव ।पीठं प्रकल्पयित्वा जले रेखाः प्रागुदगायताः ।तिस्रस्तिस्रो लिखित्वोपान्निनी
याद्भिस्ताः सुसः ।नमो अस्त्विति मंत्रेण सक्तून्निर्वपति क्रमात् ।तत्र मंत्रः सर्पदेवताना
दीनितश्चैवसं ।तूष्णीं तास्वेव निर्वपेत्तत्र केत्यादिनि सर्वतः ।देवता उपतिष्ठेत बलीनां मंत्र
वर्णिकाः ।पर्वाविष्वनुषङ्गो जरस्विनीत्यादिषु तत्रैव ।ऊर्ध्वं दशाभ्यः पदेभ्यो रक्षितेत्यादिक ॥२९॥
स्वव ।अनुषंग निलिंपेत्यादिषु पर्याये केषुव ।ऊर्ध्वमेकादशाभ्योपि पदेभ्योनुषङ्गस्तथा ।

भूतनामंते स्वाहेत्यादिके न्युप्तं बलिं ततः । परिषिच्याञ्जलीन् तं गृहान्तरे त्वेव नाप्यतः । अपश्चेत
पदे त्वेतान्याप्युद्धरेन्नेन पूर्ववत् ॥ निवेशनेऽन्तरतोऽगारं त्रिः परिषिञ्चेत् । दक्षिणं ब्राह्मणांश्चैनो
जयेदाशिषश्चेतः । वाचयेच्छिष्याणांश्च कुमारांश्चाशयेति हि । एवं प्रतिदिनं कार्यमनकृष्टेय
याविधि । गृहान्तरे त्वेवमन्ते सक्त्वादिनि बलिं हरेत् । अशनीयं यदन्नं स्यात्तेन वोत्सर्जनादथ ।
मार्गशीर्ष्याः पौर्णमास्यां सायंहोमादनन्तरं । सर्पबल्युत्सर्जनेन यस्य स्यात्त्वेव मागुरेत् । स्था
लीपाकादिधानार्थं नोऽस्याशनान्तेन तु पूर्ववत् । ऊर्ध्वं सर्वं विशेषात् स्थालीपाकाद्यथावि
धि । मार्गशीर्ष्ये पौर्णमास्ये स्वाहेति जुहुयात्तथा । अहार्षमिति सन्नामो बलिमं
त्रस्य वाधुना । अथोत्सर्जनमहरहः क्रियमाणं बलिं त्विमं । यावज्जीवमिदं कर्म प्रति सं
वत्सरं भवेत् । । अनाहिताग्नेः शारदि पर्वण्याग्रयणं भवेत् । व्रीह्याग्रयणेनयस्य स्यादिति
संकल्पयेदिह । एवं वसन्ते च यवाग्रयणेनेति चाचरेत् । श्यामाकाग्रयणेनेति वर्षासु वै

वंतथैवच। नवान्नांश्रपयित्वोपांस्थालीपाकंतुसर्ववत्। अग्निंआग्नेरूपसमाधानाद्याग्नि
मुखाकृतेः। ततोवदानधर्मेण स्थालीपाकाज्जुहोतिहि। तत्रैंद्राग्निभ्यांस्वाहेतिजुहुयात्कुर्या
38 प्रथमाहुतिः। अथवाप्रथमामग्नींद्राभ्यांस्वाहेतिहोमयेत्। ततोविश्वेभ्योदेवेभ्यःस्वाहे
त्येतांतथाहुतिं। ततोविश्वेभ्योदेवेभ्यःस्वाहेतिचजुहोतिहि। ततश्चैवाग्नयेस्विष्टकृतेस्वा
हेतिपूर्ववत्। अथतत्लेपांजनाद्युक्तंतच्छेषंसमापयेत्। हुतशेषादपक्वैर्वातंडुलैर्मुख
नि हरणं। कृत्वा[illegible]गीर्यपःसकृत्सीत्वाशुश्पर्थमेवच। आयामेहुतशेषेणहृद्धपिंडंकु
रोतिहि। परमेष्ठ्यसीत्यनेनपृष्ठवंशेगृहस्थवत्। यथानिक्षिप्तःउपततितथोर्ध्वंतुविनि
क्षिपेत्। श्यामाकाग्रयणेनानातंत्रमेवनवेदिह। सोमायस्वाहेतितत्रजुहोतिप्रथमा ॥३८॥
हुतिं। समानमन्यत्सर्वस्यादेवमाग्रयणक्रिया॥ ।कर्मोच्यतेथहेमंतप्रत्यवरोहणा

सिधं। मार्गशीर्षप्रतिपदिपूर्ण्णिमायांश्चि पतेतुतत्र। केचित्कुर्युः सर्पबलेरुत्सर्जना
दनंतरं। गृहस्थः पत्न्यादयश्च तत्र रात्रौ पतीस्वपः। पावद्धमंतत्तुं नवस्वस्तरे शय
नेवयं। कुर्मइत्येवसंकल्पं कृत्वा तस्मिन्नतौ नुत। खट्वा शय्यां विमुच्यैवनवस्व
स्तरमेवच। कुर्युः प्रत्यवरूढोनइति प्रत्यवरोहणं। तस्मिन्नवैः पलाशैस्तु कल्पि
तेशायनीयके। तत्पार्श्वानि चदक्षिणान्यधः कृत्वा सहैवते। प्राक्शिरसः प्र
तिसत्र इत्याद्यैः संविशांतिहि। दक्षिणस्तु पितातत्रोत्तरामातैवमेवच। योमो
ज्येष्ठो वरिष्ठानां मध्ये पुत्रोथवासुता। दक्षिणः ससपायश्च कनीयान्सस
तु नरतः। शयित्वा संहिताएवस्योन्नेति दमां स्पृशांतिहि। अत्र मंत्रो धारणेतद्यो

ग्यानामेवनान्यथा ॥ एवं संवेशनादिभिः ॐ पुरित्वस्यसमंत्रकं ॥ ब्राह्मणान्नेजन्यि
त्वा तैराशिषो वाचयेत्ततः ॥ ॥ अथोदगयनादिस्या कालई न बलि ॥ २० क्रिया ॥
ईशानबलिनायस्य इति संकल्प्य तत्र सः ॥ स्वाग्नौ होमादि पर्यं नमो ईशानाय च
39 रुं ततः ॥ अपयित्वा प्रतिष्ठाभिघारणां तं करोति वा ॥ क्षेत्रपत्यं च रूप च्चान तथा लौकि
कपावके ॥ यथार्थं च समानाय संनारात्स्वाग्निना सह ॥ ग्रामान्प्राचीमुदीचीं वा
पनिष्क्रम्य दिशं तथा ॥ स्थंडिलं कल्प्यपि त्वाग्नि ॐ ह्युआदि न्यस्त ततः परं ॥ पंचकुर्वेति
विधिना वह्निं संस्थाप्य तत्र ते ॥ ॐ पाबाग्ने रूपसमाधीनायाग्नि मुखाकृतेः ॥ ॥२१॥
अग्नेः पश्चाद्द्दे ओदीशाकुत्वारे कुर्याद्गुदक्कृते ॥ अपवर्गे तयोः ॐ ह्युआ पीम्प्यामात्वा

वहंत्विति। ईशानमावाहयामीत्यावाह्यमूर्तिमानिह। आगच्छेति च तं ध्याये
दुत्तरस्यां मीढुषीं। आयाहि मीढुषीत्यावाह्येशानस्य प्रियामिमां। ऊं द्रोणमध्ये
तथाकाशे स्कंदमिंद्रं जयमेव वा। तमयाहि जयंतेति जयंतं च यथा॥८॥ क पं कू। आ
वाहितक्रमेणैव तेभ्यो नक्तिपुरःसरं। पाद्यादिकं द। दत्त्वाथ नमोंतैः स्वस्वनामभिः।
स्थालीपाकात्समुधृत्येशानात्पात्रेषु त्रिषु। कल्पयपत्योदनात्स्त्रीस्त्रीमीशानादि
भ्यो यथाक्रमं। स्थाल्यांच द्विजस्तु तदर्थमवशेष्योदनं बहु। अग्नेः समीपमा
नीय तान्पश्चात्तस्य सादयेत्। उपस्पृशतु मीढ्वानित्येते मंत्रैस्त्रिभिः स्वतः। ता
नेवोपस्पर्शयति यथासंख्यं ततस्तु गाः। संवर्ह्य पास्थापयेदग्नेः समीपे तावथैव गाः।

आज्ञयाऽऽज्यामधुमोथस्थालीपाकं वदेव च । जवायेत्यष्टभिर्मन्त्रैरीशानस्यौदना
त्तथा । जवस्येत्यष्टभिर्हुत्वा मीढुष्याः स्यौदनात्ततः । जयन्तायेति मन्त्रेण जयन्तस्यौ
दनात्तथा । सर्वेभ्यः स्विष्टकृद्भ्यो णावदाय क्रमात्सह । तथाग्नये स्विष्टकृते सुहुत
40 कृतेत्यादिमन्त्रतः । स्विष्टकृते जुहोत्याग्निमीशानेषात्ततपरं । यजुषा स्वस्तिनः पू
र्णमुखइत्युपातिष्ठते । ततो लेपाञ्जना युक्तो नं अञ्जोपसमापयेत् । यथा स्वमोदने
भ्योथ पर्णेषु पाञ्जियपुञ्च । अवदाय गृहपेत्यादिभिर्मन्त्रैर्यथाक्रमैः । प्रथमे
नव चतुर्थेन मन्त्रेण सप्तमेन च । दशात्रयोदशान्यांश्च द्वद्व पर्णपुनस्तथा । अष्ट
मेन दशैतानि नवमेन दशैव च । ईशानायेव पर्णानि दद्यात्सहौदनानि तु । इति ॥४०॥

तीयपंचमान्यां च तथैवैकादशेन च । द्विद्विपर्णे तु मीढुष्टमे । दद्यात्तद्वत्तथैव च । तृतीयेन च षष्ठेन मं-
त्रेण द्वादशेन च द्विद्विपर्णे अवतापदद्यात्तत्र ततः परं । सहोमबलिशेषे स्वः ॐ इने स्वापयथा हृदं
पिंडं कुर्यात्तथा पर्णपुटे बुध्या वधापयेत् । नमो निषंगिण इषुधिमत इत्यनेन नहि । रहस्ये कास्मिंश्चिद
नाथशिको हत्या प्रत्येवपेत् । अत्र रुद्रानुवाके नमस्ते रुद्र इत्यथ । एकादशान पेत्रानुः स्वयं ना
चो नमो नवेत् । अस्मिन्महत्यर्णव इत्यादि मंत्रेषु चाहसु तेषामित्याद्यनुपंगे । नमो रुद्रेभ्य इत्यथ
पर्यायास्युस्त्रयस्ते च सानुषंगा यथाक्रमं । अनुवाको जपेद् द्वावपि नाप्रथमो नमो होमकाले
स्नापिताः सुगंधैश्चंदनादिभिः । संपुक्तै पूर्व पश्चर्वं नुदर्जेत्सर्वं रव मुष्टिना । ताअवोस्य गोचरा
यप्रस्थापयति गास्ततः । गवां मार्गे ततो कुंभावेव दक्षे त्रपतियजेत् । तस्यावाहनमीशानं वदेवात्वा
वहेत्यपि । दत्वोदकमेव ततः शीघ्रमेव यजेत ते । चत्वारि सप्त वा कुंभोपर्णानि स्थापयेत्ततः । त

पुत्रे ब्रपते स्थालीपाकादोदनमानयेत् । ततः श्वे ब्रपतये त्वा ददामीति दद्यातिहि । आसनादि ततस्त
स्य स्रजां कुर्याद्यथाविधि । श्वेतस्य पतिनेतु स्यात्तनुस्तमुपतिष्ठते । स्थालीपाकमथ शानं प्राश्ना
न्नान्नोऽपेक्ष्य तया । आशिषो वाचयेत्कुर्याद्विः सर्ववदेव च । सपिंडयजमानेन सह श्वे ब्रपते
श्वसु । आश्वत्ये षाम सपिंडकर्णं कं प्राशनं नयेत् । कुक्षधर्माय हि तांहि तथा वा क्रियते च तत् । प्र
त्यहं वा सह स्व हृदंकमर्मकायद्धि आतितिः गोदास्य पर्यंवपुत्रादि प्राप्स्यर्थं क्रियते तथा । । आह्वानाम
हकोदीनामेकोद्दिष्टं विना तथा । सर्वेषां प्रश्न कृति भूतं मासिश्राद्धं तदुच्यते । मासि मास्यापरप
क्षस्य वैश्वेव दिने षु वा । जघन्याहस्सु वे कस्मिन्न् दिने या क्रियेतनु तत् । स्नायमो पासनं कृत्वा ए
वंद्युः प्राणसंयमं । विधाय प्राचीनावीती कृत्वा सेकल्पमाचरेत् । श्वोमासिश्राद्धं कारिष्यइत्य
यो द्विजपुंगवान् । असं वद्धानपो नियो त्रमंत्रे मंत्रवतः शुचीन् । श्वित्रादि दोषरहितान युग्मां ।।४१।।
स्यवरान्स्वयं । प्रत्युपकारादि दृष्टमनेक्षे वेदः प्रयोजनं । पित्रादीनां त्रयाणां त्री प्रत्येकं पंचवा ।

चू॰

पतान् । सर्वेषां त्रीन्दैवेणासप्तादीन् तथैव च । स्मृत्यंतरोक्तौ द्वौ दैव एकैकं पुनः पत्रवा । एतस्यैते
भ्यः क्षणतस्ताय मा श्रोभ्यो विनिवेदयेत् । पूर्वं यज्ञोपवीतिभ्यो मासिश्राद्धेऽन्वष्ट्यति । तत्रत्र वद्धि
श्च विश्वेदेवार्थे क्रियतां क्षणः । ॐ तथेति प्रतिब्रूयुस्ते श्राद्धानुज्ञवानिति । कर्तार्थ प्राग्वानीति
प्रतिब्रूयुः पुनर्द्विजाः । एवं निवेदयेद्विश्वेदेवार्थं स्वस्तथैव च । पित्रर्थे क्षण इत्यादि प्राचीनावी
तिना तथा । पितामहार्थे प्रपितामहार्थे क्षण इत्यपि । श्राद्धाधिकारिवेमाना महस्यापि तथै
वि ५ व च । मातामहार्थे क्षण इत्यादीनां निवेदयेत् । आद्यारस्य मितद्यारहोम च प्याज्यभागयोः ।
प्रदक्षिणानुगमनाग्निपुरस्तात्स्विष्टकृत्सु च । विश्वेदेवपदार्थेषु प्रायश्चित्ताहुतौ तथा । यज्ञो
पवीतमन्यत्र प्राचीनावीतमेव हि । नियमाः कर्तृजो [illegible] ब्रह्मचर्यादिका इह । कुर्युरनशनेनैव
समाप्तेः श्राद्धकर्मणः । प्रातर्होमं विधाय [illegible] नानीयोपवेशयेत् । आसनेषु ततः प्राग्वद्धृतीये
स्याग्निमंत्रणं । विशेषस्तत्राद्यमासिश्राद्धे न विद्यते । तीतिव । चतुरस्त्रा वेदिं प्रागग्रदर्भैश्च

थता २

याञ्चिते। अस्मिन्मासि श्राद्ध इति एवमुच्चारयेत्ततः। संबुध्या स्वागतं पृष्ट्वा देवार्थानां द्विजो
त्तमौ। इदं वः पाद्यमित्युक्त्वा पादान्संक्षालये क्रमात्। तद्दक्षिणे दक्षिणाग्रदर्भैर्यवजलाव
५२ ट। सतिलै पितॄणां नामगोत्राद्युच्चार्य पूर्ववत्। स्वागतं पाद्यमित्युक्त्वा पित्रर्थानां तथैव
व। क्रमान्मातामहार्थानां पादान्प्रक्षालयेत्ततः। आचम्य तानुपवेश्याचम्याप्यद्भिर्द्विजोत्तमा
त्। तांबुलगंधपुष्पाणि दद्यात्तेभ्यस्ततस्तु तान्। अभ्यर्च्य स्वाप्य संस्नातो नैत्यकं विनिव
र्त्यैव। वैश्वदेवपर्व महायज्ञान् कुर्याद्यथाविधि। श्राद्धागारे भुवो देशे दक्षिणाप्रवणोन्नत
त्। उदग्द्वारे सर्वतश्च परिश्रिते नवत्र्यय। ईशानदेशे तस्याग्निस्थानं तद्दक्षिणे तथा। स्थि
तले कल्पयेत्पिण्डप्रदानार्थं तथैव च। तस्य दक्षिणतः पित्र्यार्थानामासनस्थलं। देवार्थानांत
तः पश्चाद्द्विजानामासनस्य च। अपराह्णे यतान्प्रक्षालितपादान्द्विजोत्तमान्। आचांता श्रा ३
नासनेषूपवेशायेत्प्रथमं त्विह। देवार्थांस्त्रीन्सुखान्विष्णुप्राङ्मुखान् लेपुकुशेषु च। तथा द्विगुणजु ॥४२॥

५ इयत्र ... नेत्र ... आद्ध ... यगवद्धि। ५

ग्रेषु पित्राद्यर्थानुदङ्मुखान् । दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु तत्र तत्र स्थले क्रमात् । षड्ष्वासनं दद्यात्पृ
थगिदमासनमित्यपि । अस्मिन्मासि श्राद्ध इति पूर्वं सर्वत्र पूर्ववत् । संबंधनामगोत्रादि
विनत्स्यो श्चार्घ्यं दीयते । निमन्त्रणं तृतीयं स्यात्साधारणादत्र पूर्ववत् । अस्मिन्मासि श्राद्ध इति
विशेषस्तत्र कथ्यते । नारब्ध ओ इति मन्त्रं सव्येनाब्राम्य केवलं । तर्जनीकनिष्ठिकाभ्यां वामपा
णेस्पृशन्महीं । ये पार्थिवास: पितर इत्यावाराऽऽजपेत्पृथ । मन्त्रै: कुरुमांडादिभिर्यद्देवा इत्यादि
भिस्तथा । अनुमन्यस्व जले पाकं गो हे स्मयेतरादिह । विश्वेदेवार्घपात्रे द्वे सप्राग्राग्रे पवित्रके ।
२ यथावकाशं बहिर्नेषु संस्थाप्य स्थंडिले तयो: । शं स्त्रोतरो क्रविधिना शंनोदेवी रिति क्र
मात् । अन्नार्थिमुदकं श्राद्धं यवोसीत्यावपेद्यवान् । तेगंधादिभिरभ्यर्च्य दत्तैरौदुंबरस्य वा । पर्णे
द्वयेन प्रागग्रेणाभिधायक्रमेण तु । तद्दक्षिणतः पित्र्यपात्राणि त्रीण्यनुक्रमात् । दक्षिणाग्रप
वित्राणि दर्भासाद्यतत्र च । एकस्मिन्नाममन्त्रेण छित्तिमन्त्रेण पात्रके । पितृभ्यो यो गृह्णामि

ति गृहीत्वापस्तथैव च । अन्यपात्रद्वये तत्राप्यूहेत्पितामहादिकं । दैवे पात्रे यथैवैकमर्घपात्रं
वेदिह । अनूहितेन मंत्रेण गृहीत्वापः सकृत्तथा । पितृपितामहप्रपितामहेभ्यो वदेत्पि । एवं मा
तामहादीनामर्घपात्राणि तेष्वपि । मातुः पित्रादिकोहेन गृहीत्वापस्तथैव हि । तिसृभिर्मधुवाता
इत्यृग्भिः यत्नवचमेव च । प्रतिपात्रं मधु सिंचेत्तिलोसीत्यावपेत्तिलान् । आवृत्तिः प्रतिपात्रं स्या
43 न्मंत्रस्याहाग्नेष्यते । सोमस्य त्विषिरसीति चापो दध्यात्ताः पृथक्पृथक् । अंगुलिभिः स
तृणाग्निः संमिश्रीकृत्य तत्र च पणं । अंगुष्ठानामिकाभ्यां मुहुत्यावेष्टयेत्ततो ह च । निरस्य तृणि
ना प्रत्यक् निरस्तमित्यनेन तत् । अपः स्पृशेदेवमेव प्रतिपात्रं तु नेकमात् । तानि सर्वाणि
याः सर्वं गंधादिभिर्यथाक्रमं । दत्तैर्यौदुंबरपर्णैर्दक्षिणाग्रैः पिधापयेत् । स्वस्मात्स्वस्मादु
दपात्राद्अन्यपात्रांतरेण तत् । आदाय शुद्धमुदकं केरदेवद्विजस्य च । अन्यद्दत्वा पवित्रं त ॥४३॥
तस्य हस्ते निधाय च । यादिव्या इत्यृचा तस्मिन्नासिंचाहरेतीरयन् । विश्वेदेवा इदं वो अर्घमि

त्यर्घ्यंग्रं दद्यात्पथ । पुनः स्रुहोदकं दत्वा गृह्णीयात्तत्पवित्रकं । त्रीणि नियीपार्घ्यपात्रे पितृं विप्रकृ
रेघ्यच । क्रमात्पितरिदं ते अर्घ्यमित्याद्येवं प्रकारतः । एवमेवार्घ्यदानं च संबुध्याहूर्वं वत्तथा । एवं
कपात्रपक्षे स्यादेवं मातामहेष्वपि । अपेतवीतवीत्यर्घ्यं तथैवापहताइति । पलाशस्यापिवा
ग्राम्याः शाखवपाशोऽनस्थले । द्विजानां संमृजीताद्भिरवोक्ष्यादीरतामिति । विकीर्यसितापू क्र ४
छीतिकांस्यविविकिरेदथ । अक्षतपाणिर्यपुष्याणि दद्याद्द्विजस्य च । विश्वेदेवासक्षागतेत्यृ पा ५
चादेवांस्ततःपरं । विश्वेदेवाःशृणुतेममित्यृचा पिंदितीयया । तृतीयं च जपेन्मंत्रमागछंत्विे
त्यतःपरं । विनतया वाहयामीति तेषामध्यपितॄंस्ततः । नद्विजेषु सहावाह्य शास्त्रांतरोक्तया
ठया । आयांतपितरः सोम्यागंभीरैरित्यृचा तथा । ऊर्जं वहंतीरमृतमित्यपो निनयेत्पथ । आ
यातमातुःपितरस्तूहेन तथैव च । मातामहानमिति मंत्रे मातुःपितॄनिति । द्विजानर्गंधा

44

दिभिस्तोष्य वस्त्रैराभरणादिभिः ॥ तूपयित्वा यथाशक्ति दक्षिणां वदद्यात्तथ । अर्घवद्दक्षि
क्षिणा । तृप्तिते च्चोदयाद्यथाक्रमं । उदं शास्त्रोतरात्सर्वमायाराक्षिपतेबुधैः । ईरयेत्तानुच्छि
यताम ग्रौ वक्षियतामिति । कामममुच्छ्रियन्तां कामममन्नौव जिमतामिति । अत्युक्तस्ते जौजना
र्थी त्पा कान्यात्रांतरेणह । हविष्यमोदनाद्यपादिकमन्नं समुद्धरेत् । मातामहानामन्यास्मिन्पा
त्रे त्रमुद्धरेत्तथा । तथाह विष्णुः स्थारादि संसृष्टमन्यपात्रके । हविष्यमन्ने होमार्थमभिघार्य
प्रतिष्ठितं । कूर्परद्यो स्वरूपसमाधानाद्यग्निमुखं कृतेः । ततो वदानधर्मेण पूर्वपात्रोद्धृत
क्रमात् । सप्तान्नहोमानुकुर्याद्यमे माते ति सप्तभिः । तत्रामुष्मा इति स्थाने पितुर्नामाद्य
योदयाः । कृष्ण शर्मण इत्येवं गृह्णीयान्मया । यामन्त्रयोः स्तथा । पितामहस्यपत्ना मन्त्रतीयव ॥४४॥
तुर्थयोः । यत्रपितामहस्यतद्भूया त्पंचमषष्ठयोः । मंत्रेव सप्तमे नाम ग्रहणं नैव विद्यते ।

अत्र नोहोऽद्धि पित्रादेर्जीवपित्रादिकस्य च । क्रमाद्वा व्युत्क्रमाद्वापि मृतानां नामकीर्त्तनं । पि-
त्राद्युर्ध्वं त्रयाणां तज्जीवतो व्युत्क्रमेत्यजेत् । एवमेवोहपक्षेपि नामसंकीर्त्तनं भवेत् । पितुः पिता
पितुः पितामहो वृद्धामिति क्रमात् । इत्याद्यूहप्रकारः स्यादन्यत्रापि तथा तथा । यन्मे मातेत्यत्र नो-
८३ हो मातृवर्गस्य सर्वथा । पिंडदाने भवेदूहः पितुर्मातर आदिकाः । षट् स्वाहा पितर इत्याद्याज्ञु-
होत्याद्याहुतीस्तथा । पूर्वा वाऽद्याहुतीः सम्भवोत्तराम्नाऽज्जुहोति षट् । एवं मातामहानामप्यूहो-
करणमिष्यते । मातुर्माता प्रलुलोभेत्यादि मातुः पिता तथा । वृद्धामित्यादिकोहे न तत्र तत्र तथा
तथा । ततः स्विष्टकृतं प्राग्वद्गुज योरन्नयोः सकृत् । उदीचीनं कृत्वा भुञ्जो पात्र्योर्ध्वं भस्मत्र च । स्वा-
हाकारेणाहविर्व्यंजुह्याल्लेपाञ्जनादिकं । समाप्य पत इत्याद्यैः सर्वान्स्याभिमर्शनं । त्रिस्त्रि-
र्तैर्भवेत्तत्र मंत्रा वाशिरसं भवे । पित्राद्यर्थद्विजानां चानेहनामत्रके पूयत । परिविद्याचमे-
कैकं मंत्रेणाभिमर्शो क्रमात् । यथालिंगमूहपक्षे एवं न्यायो भवेदिह । एवं मातामहानाम

हि

त्रो होमानुस्तनादिकः । तात्पर्यह्नमतादत्रतीवं स्वाग्निमंत्रणं । कृत्वा पात्रासादनाद्यैर्वैकुत
शेषं ददाति चादत्वाग्ने भूर्भुवः सुवरिति प्रोक्ष्याभिमन्त्रयेत तु । पृथिवीत इदं विष्णुरित्येतान्या
पृथक् पृथक् । हस्तौ धृत्वा द्विजानुपस्पर्शयित्वा यथाक्रमं । अंगुष्ठेरनखैस्तेषां यथास्वं धृतव
45 र्जितं । विष्णो हव्यं रक्षस्वेति रेवानामं ततो वदेत् । तानुद्धार्य चतुर्थ्यात्विदमन्नममृतं त्विह । दत्तेव
दास्यमाने यो तत्र तेरनुत्पत्तमये । स्वाहा हव्यं न ममेति दद्यात्तेभ्यो यथाक्रमं । अन्नस्य च [illegible]
पात्रां सुवर्णमित्र के धूपि । गयायां विष्णुपादादिपादेषु दत्तमास्त्विदं । विष्णो कव्यं रक्षस्वेति
पित्रादीनां तथैव वा । स्वधा कव्यं न ममेति रसतामत्र के धूप । विशेषः सत्यमित्यन्ने परिषि
च्य पृथक् पृथक् । जपित्वा मधुवाता इत्यृच व्याहृतीस्ततः । कृत्वा ब्रह्मार्पणाद्युपः प्राशयि
त्वामृतेति तैः । प्राणेन निविष्ट इत्येतैस्तान्समीक्ष्य तपर्यभिः । पराङ्मुखत्वरसो ग्रान्वेक्ष्य वा पित्र ॥४५॥
र्लिंगकान् । अन्यान्पवित्रमन्त्रांश्च मुञ्जानां श्रावयेद्द्विजान् । धर्मशास्त्रमितिहासपुराणान्य

पितृक्षितिनः। इशालाल्लमान्मधुवाताइत्यूचः श्रावयेद्व्रतान्। अक्षन्नमीमदंतेतिचाथान्वेति ॐ पि
त्रितं। सर्वस्मात्तुद्धृते पाकाद्द्विजानां पुरतो भुवि। ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धा ये जाताः कु
ले मम। भूमौ दत्तेन तृप्यंतु तृप्ता यांतु परां गतिं। इति मंत्रेण हस्तेन प्रकिरेत्तज्जलाप्लुतं। आ
चम्यामृतापिधानमसीति गाशायेदपः। ओं वाते धर्षव इक्षिन्नपित्तेन्योदक्त्यर्थ। वाचये
त्रोवतइतिदेवार्था ब्राह्मणास्तथा। स्वदितमितिचापित्र्ये ह्यर्थ्यात्सुसंपन्नं वदत्क्षिणां। दत्त्वा सर्वा
न्नतो भक्ष्यः पिंडार्थं प्राशनाय च। उद्धृत्य तच्छिष्टमन्नशेषैः किं क्रियामिति। ओं न्नं निवेद्यं स
र्वेमन्नेतेव द्विजोत्तमाः। सर्वे प्रतिब्रूयुरेवैः सहोपकुप्तानामिति। दातारो नोऽभिवर्द्धंतां वेदाः
संततिरेव च। श्रद्धा च नो मा व्यगमद्बहुदेयं च नोऽस्त्विति। दानाद्द्विजान्प्रार्थयते प्रतिब्रूयुस्ता
यावते। दातारो वोऽभिवर्द्धंतां वेदाः संततिरेव च। श्रद्धा च वो मा व्यगमद्बहुदेयं च वोऽस्त्विति।

अन्नेवनोबकूजवेदतिथींश्चलजेमहि । पाचिनारःश्चनःसंकुभ वपाविषश्चकंचन । इतिप्रा
र्थयतेतद्वत्स्मृतिक्रूपुःपुनःश्चते । अन्नेववोवकूनवेदतिथींश्चलनद्यं । पाचितारश्चवःसंकु
मावपाचिद्वकंचन । इतिदत्तोस्वधेत्याहतोनोंस्वधेतितेद्विजैः । अत्युक्तोव्यतिषक्ताञ्जिरेगु
लीनिस्ततः परं । नमस्कान्तमोवइत्यादिमंत्रैर्जपेत्स्थ उपवीती द्विजानग्रहसीमांतान्नी
ननुव्रजेत् । प्रदक्षिणीकृत्यवा ऽइतिपूर्वैपितृन् द्विजान् । विसृज्यपश्चाद्देवार्थान्विसृज्ये द्ध
हमेत्यसः । प्राचीनावीत्यथपिंडप्रदानेस्वसूत्रोक्ते उग्रान् । दक्षिणाग्रान्प्रत्यगपवर्गं द्वैधंस्त
णातिहि । पित्राद्यर्थांस्तत्रपूर्वंमात्राद्यर्थांस्तु पश्चिमाः । एवंमातामहाद्यर्थंतत्प्रत्यर्थंत
थैवच । प्रोक्षणीभिःपितृमातामहाद्यांपस्तुसंसृजेत् । तांस्तेषांमूलमध्याग्रेषुपोरद्या ॥४९॥
द्यथाक्रमं । मार्जयंतांममेत्याद्येययार्हमुजयेद्विति । जीवपित्रादिकस्याहपद्दः पूर्वप्र

कारत:। एवं मातामहाद्यर्थं तत्पत्न्यर्थं तथोह त:। मार्जयंतां मम मातु: पितर आदि
तथा। मार्जयंतां मम मातुर्मातिर आदि कोऽमुक मात। अन्ने पिंड प्रदानार्थं कुतरो वेण
संस्पृजेत्। पिंडान् कृत्वा तत्रैमंत्रै स्त्रि स्त्रि स्त्रिनि र्वपेत् क्रमं एतन्ने ततः कृत्वा द्येर्वपाति
गंदद्याति षट्। असावित्यत्र नामानि संबुध्या निर्दिशे त्रि षु पित्रादीनां ततो माता
दीनां मंत्रेषु त्रिषु। पित्रोसे मन्विति पट् दर्भं मूले लेपनि मार्जनं। अगुष्ठेन तथा
पचतुर्थ्यां गोत्रनामनी॥ पित्र इदं नममेति प्रकारेण तथा ततथा। एवं मातामहाद्
नाम्नहान्मातुस्तनादिकोरातमलीनां तथा मातुर्मातरित्यादि कामं मात। ते
षांतासामपि नामपतिर्दशो सो स्थान तथा। एवं वन्मार्जयंतामित्यादि मंत्रैर्ददा
त्यपः। मातामहानाम्नहेनत मलीनां च एवं वत्। ततो गंधाद्युपचारैः सर्वानृषि

47

डान्समस्तमर्चितान् । येषेत्याद्यैर्यथालिंगमुपस्थाप्य यथाक्रमं । पितॄन्मातॄः पुनर्मा
ता महमतामहीस्तथा । उदपात्रेणाञ्जये वा पिंडान्पुत्राग्नितिष्ठवा । त्रिः प्रसव्यम
विष्ठिनं पुनः परिषिंचति । एवं माता महादेस्तत्पत्नीनां पृथक्पृथक् भवेत् । होमपिंडा
र्पपात्राणि ऊर्ध्वपात्राधोबिल्लान्यथ । अनुष्टुप्सन्यथाशक्ति नव्यतेत्र्यप्सु सेद्यजुः ।
न्यस्तूतानि वपात्राणि संप्रोह्य द्वंद्वमाहरेत् । आसाद्य वराध्वम न्ये यत्नाशनार्थसि
मुहूर्तं । प्राणे निविष्टे इतितत्प्राश्नीयाद्यजुषा ततः । यज्ञोपवीत्यथा वामेर्जु श्रीतापित
सेविते । पतार्थायस्तत्र भोक्ष्यतान्यर्घपात्रेरिताः । ज्ञात्वा तु रोदिता एते द्विजा वा
रात्रई रिताः । केचित्क्रममातरं प्राहुः पदार्थानामिह द्विजाः । वैश्वदेव पंच महायज्ञां ॥४७॥
ते स्वर्वविकृते । अपराह्णे कृतप्राचीनावीती प्रथमं स्वयं । अग्नेरुपसमाधानादि

हुत्वा पात्रसादने । स्वादर्घदानपक्षेऽर्घपात्रासादनं तथा । अग्नीतावग्नणीतास्वात्र
र्घपात्रेष्वनुक्रमात् । अपआनयनादर्घार्घ । विधाने पूर्ववत्कृते । आसनोपवेशनादि कृ
र्वादाग्निमुखाकृतेः । पादप्रक्षालनाद्यर्घदानाद्युद्धिपतामिति । आमेऽप्यानसमुद्दत्य
स्याहोमाद्यासमापनात् । मुख्यकल्पासंभवे स्यादामश्राद्धविधिः स्थितः । पूर्वं धुरपरे
धूनां द्विजानिमेऽप्यतत्रतु । पूर्वाह्न एव संस्नातस्त्वाहूय द्विजोत्तमान् । पदप्रक्षाल ना ५
नाद्यर्घदानान्तेक्रियते ततः । गंधादिभिः पथ्यालंकृतेनानेनस्पर्शोपचारकैः । आमेऽप्या
ग्नौ करिष्यामीति हाप्याग्निमुखाकृतेः । हुत्वामेनैव तंडुलादिनाग्नौकरणे ततः । तंत्र
शेषं समाप्यामन्नं चैव तंडुलादिकं । श्राद्धार्थं प्रदद्यात्यज्ञ्चैतुर्धर्मा न संति हि । द्विजन्मोऽ
न स्वे वृद्धौ धर्माश्च पितर्येव न । आमे न पिंडदानं वा गृहपाकाहृतेन वा । हिरण्यस्याप्यलंक

दा १

लादीनां वादा न मात्रकं । समस्तधर्मरहितमस्त्यं तापघ्रथौ न वेत । एवं श्राद्धं सर्वथा
पिकार्यमावश्यकेविदं ॥ ॥ यामाघपौर्णमास्युर्ध्वं कृष्णपक्षे हपीतिथिः । अपूपान
सत्रयू मीतां वदंत्येष्टकाष्टकामिति । तस्याः पूर्वेद्युः सत्तम्यां सायमौपासने हूते । श्वोष्ट
48 का श्राद्धं करिष्य इति संकल्पमाचरेत् । इहोपकार्यै चापूपादिषु चरुश्राद्धे तेषूक्त । तथा
मांसौदन होमे श्राद्धे तस्या अनुद्युपि । षष्ठे च पिष्टान्नहोमे चाज्यहोमे पुत्रादितः । षट्
स्वथौदधि होमे च यज्ञोपवीतमत्र हि । स्यादन्यत्र असकृतिच प्राचीनावीतमेव च । हस्ते
पवित्रमेकस्मिन् पात्रे तेतु निधापयेत् । चतुः शरावेऽग्नीहीणां तु कृत्तीतत्रानिरूप्य तु । अव
हत्यथ तान् पत्नी स्थाली पाकप्रकारतः । त्रिःफलीकरणां प्रक्षालनं ते षां दृष घृषे । चतु ॥४८॥
स्तानोष्णोपलपा तंडुलान्यपचेत् सा ॥ निधाय पात्रे पिष्टानि तान्यन्यसपवित्रकं ।

पात्रं वन्हावधिश्रित्य तत्र तानि च संवपेत् । त्रिरुत्पूय पवित्राभ्यां संहतानि च मर्जयेत् । उक्षे ।
दकं समानीय तानि पिण्डीकुरोति हि । कृत्वा रूपं श्रपयति तथैके च वदन्ति हि । कूर्माकृति
पुरोडाशं कृत्वा पश्चाद्धविर्बुधः । अङ्गारोन्निहरेद्धाप्यामेकं तु तपोत्स्य जेत् । अपसृह्याप
रमवस्थाप्य दक्षिणमत्रच । निधायैके कपालेनतं अङ्गारे निदधाति वा । तस्मात्पूर्वं निधा
य द्वे कपाले प्रथमाद्यत । उपधाय कपाले द्वे दक्षिणोत्तरयोर्दिशोः । पश्चादेके प्रथमस्य द
क्षिणोत्तरयोस्तथा । सर्वं हि निदधात्येवमष्टौ तानि भवन्ति हि । अध्यूह्यतेष्वथाङ्गारान्पुरोडाश
मधिश्रयेत् । प्रथयित्वा ततोऽद्भिस्तं श्लक्ष्णीकृत्याग्निरेव च । पर्यग्निं कृत्वोल्मुकेभ्यः प्रति तप्य ×
कुशै रक्षि । ज्वाल्पस्मस्पवस्वाङ्गारे तस्मिन्नध्यूह्यते तथा । श्रपयित्वा पुरोडाशं दर्व्या
लोमिरेव च । अप्रूपं वा पुरोडाशमभिघार्य यथाविधि । उद्वास्यतत्प्रतिष्ठितमभिधाघार्य

ततःपरं । कुर्याद्वाग्नेरुपसमाधानाद्याग्निमुखाकृतेः । संस्काराद्यं तलेरं न्य कुर्यात्सर्प
बल्कौ के पक्ष्या । अवदायस्थावदानधर्मेणांजलिना तथा । अपूपाद्वा पुरोडाशं वा कुर्याद्यो
49 जनाइति । दर्व्यैवास्विहस्तहोमस्थालीपाकयदेवव । ततो लेपाञ्जनाद्युक्तं तं जशेषं समा
पयेत् । स्वाहाधा हविःशेषं ब्राह्मणेभ्यो हृष्टमेव ततः । प्रशानार्थं दद्यात्तं अमासिश्राद्धवदे
वव । जो कस्मे । द्विजमुख्येभ्यो यथाक्रमं । निवेदयेत । विशेषःश्रोहकाश्याद्दे नविष्णुतीत्य
तःपरं । मातृपितामहीआपितामह्यर्थ इतीहव । श्रोहमष्यामथतानानीपेत्यो द्याग्निमुखा
कृतेः । सर्वं कुर्यात्तत्अमासिश्राद्धवत्सितकर्माणि । हतेमातृकर्मकार्यमिनहेहेन तथातथा । पि
तृपस्थाजुहामुपाकरोमीतिवमंजतः । दर्भेणैके नगामेको स्विपमुपाकरोति तां । स्वाहा ।।४०
कारेणापिविनाऽस्याकृतीर्जुहुयात्ततः । येवतादेवतातासांस्यात्प्रजापतिरेव गां । संज्ञप्यो

त्विषं च वपां श्रपयेद्यथमध्यमं । अंतमं चापत्नाच्चास्यपर्णे तेनैव सर्पिषा । उपस्तीर्य वपां हुत्वा स्व
कृदेवावदायतां । अग्निधायं जुहोत्येतय चा वह वपामिति । कारयित्वा विशसनं गोमांसि वैमे शिष्य
व । अन्वष्टकाद्विजभुक्त्यै व्यंजनार्थमथेतरत् । लौकिकेन प्रकारेण श्रपयित्वा पयाविधिः । तदेकदेशा
मत्वेन मासिश्राद्धवदेव च । अन्वाहार्य द्विजभुक्त्यर्थं होमार्थं मृद्धतेन सः । सोऽसत्स्यतेनैव मांसोदनेन प
ञ्नाशति । स्वसाग्निः प्रतिमंत्रं स्याद्धोमः प्राग्वद्यथाविधिः । पिष्टान्नं द्विजभुक्त्यर्थं पयसि श्रपयेदिह । ए
र्वमेवोद्धरेत्तस्माद्धोमार्थं पृथगेव च । ततो वदतया विधिवदुक्ताश्चेति जुहोति हि । भूः पृथिव्यग्निनेत्येवं जुहोत्या
ज्याहुतीस्ततः । मांसौदनात्पिष्टान्नात्प्राग्वत्स्विष्टकृदाहुतिः । बर्हिरस्यंजनाद्यं च मासिश्राद्धवदेव च । शेष
स्य ग्रासावराध्यं प्राशनांतं भवेदिह । अन्वष्टकायामेवैके पिंडदानं न चात्र तत् । इत्यूचुः क्योन्वष्टकास्या मा
सिश्राद्धवदेव च । स्वयं शिष्टेन मांसेन पश्चात्स्यादप· फाल्गुनवर्यं । आन्वष्टक्यो त्रयोऽस्त्राः नेता गणे याथयथाबुधैः ।
आज्यमेव वपा मांसस्थानेऽपि वा भवेत् । होमे मांसोदने केवलौदनेनाजुहोत्यथ । अन्नावस्थाद्वपाहोमस्था
न्यसर्वं जवे क्रमात् । अथ यद्यल्पनिर्लिहोमपक्षे मुख्ये केवलौ युगे । वदंत्याचार्यास्तत्र स्यात्प्राग्वद्धोमादनंतरं । सम्प्र

50

स्यां श्वोऽष्टकाश्राद्धं करिष्य इति वा गुरेत्‌। मासिश्राद्धवदेवाथ ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत्‌। विशेषः श्वोऽष्टकाश्रा
द्धं न विष्यतीति पूर्ववत्‌। मात्रर्थे लक्षणइत्यादि मात्राद्यर्थेष्वप्य एवं च। अमीतमातृकस्या न मातुः श्राद्धं न वा
न्यथा। तां श्लोक्षते समानीय पूर्ववद्ब्रनिमंत्रयेत्‌। विशेषो द्याष्टकश्राद्धं न विष्यतीति पूर्वव[illegible]न्त अपराह्णाल
ये दद्यपित्रौ द्यर्थं द्विजन्मनां। ततो मात्रादिकार्याणां तद्विधीनोत्तमात्मनः। विश्वदेवपंचमहायज्ञांते पूर्ववत्त्रे
त। अर्घ्यदानेऽरुपसमाधाना द्याग्निमुखाकृतेः। संस्काराद्यं जलेरन्यः कुर्यान्नत्रयथापुरा। इध्मोबद्धान्त्य
र्णाणावत्ताया पूर्पहोमवत्‌। अंजलिनोपवीत्य वलुकु पाद्यांजनारति। इध्मेध्यमिश्चष्टहोमस्थालीपाकवद्
व। ततो लेपांजनाद्युक्तं तत्र शेषं समापयेत्‌। अपराह्णे धृतानित्याद्युक्ते ब्राह्मणभोजनं। अन्नौकरणवर्जे
स्या मासिश्राद्धवदत्र च। अस्मिन्नष्टकाश्राद्धे इत्यादि सर्वं क्रमं वदेत्‌। पूर्वं कृत्वा पितृकर्म तद्वस्या मातृ
र्मव। मंत्रैरनु हितैस्ताः साः पृथक्कुर्यान्नाग्निमन्त्रणं। मातृभ्यो वो ग्रहणमीत्याद्यर्घ्यपात्रप्रपूरणे। मातरिदं ||५०||
ते अर्घ्यमित्यार्घ्यदाने क्रमात्‌ वदेत्‌। अक्षितमसि मासा मित्य भोपस्पर्शने तथा। विशेषः सत्यमित्यादि समा
न मासमापनात्‌। नवम्यामन्वष्टकास्या मासिश्राद्धवदेव च। अविशेषेण कर्तव्या नान्यत्किंचित्ततोऽधिकं।। ५२।।

उद्दिश्य दक्षिणं गत्वा यावद् दृष्टिं जपेदिमान् । मंत्रान् नमिवेत्यादीन् सप्त तत्र तु सप्तमे । असावित्यत्र संबु
ध्यादानु नमियुक्तो भवेत् । आर्त्यार्थी न वेतं च [illegible] न्नि इह यत्नार्थमेव वा । मातापित्रोर्गुरूणार्थं विवाहार्थं
मया पिवा । एवं प्रबोधयेत्तं तमयत्नस्थो रथो भवेत् । तत्कर्मकारे बाहाभ्यां योजयित्वा पुरो मुखं । अवस्था प्यरथ
वक्रे अंकोन्यका चिति त्पचा । पाणिभ्यां युगपद्दक्षिणश शातीभि रथस्य वा । तमध्य नामित्याह ह्याथायं वामास्त्रि
नेतिसः । आर्त्तीमुद्दांवीवा दिशाम दृष्टार्थं प्रयायतु । गच्छ यथार्थं मभ्यक्ष्ये लुप्तो भोसीति तेन तथा । आरोहे हस्ति
यशासमिति लब्ध गजं वसः । असावित्यत्र तन्नामैरावतेति विनिर्दिशेत् । तयोश्चेन्मरणं प्राप्तं स्याने त्यूआं
महीस्पृशेत् । कश्चित्तयोः प्रमादात्तु भुमौ पतित तो रिह । जाते शरीरे पमर्द्द इदमाकुर्मनीषिणः । । अर्णा
दानादिना व्यवहारे प्रत्यार्थिभिः सह । उपस्थिते जपं तस्मिन्निच्छन्सव्येन पाणिना । इत्रमादाय दंडं वस्त्रा
न मोदक्षिणपाणिना । फलीकरणमुष्टिं वा वर्जितं वेति होमयेत् । प्रत्यर्थिनामग्रहीयान्मूलं शर्मे त्य
सोस्थले । गत्वा प्रत्यार्थिनं पश्यंस्तं जपेद्वातरत्त्पवं । असावित्यत्र तेनामहेत् शर्मा मनितुरियेत् । प्रत्यर्थिनो व्य
वहारद्रष्टा नु क्रुद्धो भवेद्यदि । यातण्वारराद्धो तिह्याभ्यां तमभिमंत्रयेत् । अनेनाभिमंत्रेण न लभिकोधो भवेद्धिक ॥ ॥

यः स्त्रियाः परसंसर्गं परिहर्तुं यदीच्छति । स स्थूलाढारिकामाध्य जीवचूर्णानि कारयेत् । ता
नितस्या प्रसुप्तायाः अवज्याम्भीत्य चाततः । यो नो गुप वपेत्तस्याः शुद्धिमिच्छन् पुनः स्त्रियाः ।
मूत्रेण कपिलायाश्च योनिं प्रक्षालयीतता । पश्चे नक्षारलवणेना पिधान्यादिना हि
ज्वः । स्नानमिच्छन् रक्षयद् द्रव्यानुसारेण यथाविधिः । आज्यभागान्त एवाग्निमुखान्ते
वा हुते सति । तस्मात्सप्पादवदाज्जन धर्मेण वा वदाप्य वा शुद्धिपाद्यदहं धनेन न्यसै
का जुतिं ततः । जपादि वा स्विष्टकृदादि वा शेषं समापयेत् । आसक्तस्यान्यपत्नीषु
वा पत्नीकामयेत्पतः । मध्ये वास्य जवे स्नेह इति सा प्रथमे स्वयं । पात्रान्तरे मूत्रयि
त्वा शौचं कृत्वा यथाविधिः । जीवन्त्या गोर्विषाणे तद्बलाद् उत्पादिते ततः । मूत्रमानीय ॥५१
तस्मिन् परित्यजेत्यच्छूद्रूपेन वा । त्रिः प्रसव्यं परिषिञ्चेत् किं वि इत्यपेक्षुतन्यतिः । कमंदप्र

नीरूक्षे स्विन्त्येव माहुर्मनीषिणः ॥ ॥पलायेरन्यथा येन दासाः कर्मकरास्तथा ॥ तस्मि
न्पक्षीण्वानि दारुमयाण्येव निधाय च ॥ अनग्नावेव ते घत्रजुहोन्यावर्त्तनेत्यमूः ॥
च तस्य आकूतीः केचित्पक्षीण्वानि प्रदीप्य च ॥ तस्मिन्नग्नावेव होमाएते त्रेति वदंति
हि ॥ ॥वृक्षादकस्मात्पतितं स्वांगे यदि फलं तथा ॥ तदंगं यदि वृक्षादि त्वचा प्रक्षा
लयेत्तथा ॥ ॥यदंगे धुनुयात्पक्षी पादस्पातेन चोपरि ॥ ये पक्षिणः पतयोश्चित्त्वचा
प्रक्षालयीत तत् ॥ ॥पक्वान्नम्भन्याम्नन्तसोपास्तो कोऽपि पतेदिह ॥ दिवोनुमा
वृहतरत्वचा प्रक्षालयेत्तथा ॥ ॥स्थूणादीनामंकुरोपजननेऽथ गृहस्य तु ॥
तथा तस्मिन्मधुनो प्रवेशाने पयनं स्थले ॥ कपोतदर्शने पुत्रपौत्रादीनां त

थे वच । शरीरनाशे तेषां वायुगपद्याधिसंभवे । सौमेघन्चेष्ठगारोनु वल्मीकू
ष्मननादिषु । अद्भूतेषु तथारात्रावेंद्रचापादिदर्शने । एवमादिषु दृष्टेषु दिव्यो
त्पातेषु साधुषु । नस्मृचित तस्य पापस्य शांत्यर्थं द्विमुहूर्ततः । परं यामात्परं वा मा
वास्या रात्र्यां प्रपत्स्यतः । शाद्धं न श्रृणुयाद्यत्र वहंतीनामपामिह । के विद्वान्
यमानानामुदधानादिके घटात् । तासां शाद्धं नश्रृणुयादेवमाह मनीषिणः ।
अमुकाद्भूतनिमित्तेन शांतिकरिष्य इत्यथ । अमुकोत्पातनिमित्तेन निमित्तमि ॥५२॥
त्युत्पातेषु सर्वेनाः । संकल्पोपासनस्यास्यास्य स्नावल्लौकिकस्य वा । अ